Zbornik za narodni život i običaje 56(2012)
M. Vuković: Identitet u seoskoj zajednici slavonske Posavine, str. 281-324

Marinko Vuković

IDENTITET U SEOSKOJ ZAJEDNICI SLAVONSKE POSAVINE

Marinko Vuković
Arhiv HAZU
Strossmayerov trg 2, Zagreb
mvukovic@hazu.hr

UDK 316.334.55:39(497.5-35Slavonski Brod)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14.6.2011.
Prihvaćeno: 15.2.2012.

Analizom mnogih razina identiteta u seoskoj zajednici (pojedinačni, obiteljski, unutar seoski, seoski, župni, mikroregionalni, regionalni, subetnički, etnički) nastoje se pokazati mehanizmi nastanka identiteta, načini konstrukcije identiteta, opstojnost identiteta u seoskim zajednicama i otpornost identiteta na utjecaje globalnog okruženja. Identitet se promatra s različitih gledišta, i to s povijesnoga, lingvističkog, kulturološkog, psihološkog i sociološkoga. Kulturološkoj, povijesnoj i sociološkoj razini pridaje se više pozornosti te se te razine razmatraju kroz paradigme antropološkog, etnološkog, povijesnog i sociološkog pristupa identitetu.

Ključne riječi: subetnički identitet; lokalni identitet; slavonska Posavina; Šokci.

1. Uvod

Postoji mnoštvo identiteta koji se zamjećuju i zrcale u svakoj seoskoj zajednici kroz razna obilježja i pokazatelje. Ti se identiteti u seoskoj zajednici očituju u mnoštvu razina kroz koje će se identitet pokušati sagledati te njegovom analizom pokazati mehanizmi nastanka, načini konstrukcije i opstojnost identiteta.

Rad je zamišljen i koncipiran kao *studija slučaja* jer se najvećim dijelom istraživanje cijelog niza različitih obilježja i pokazatelja provodi u jednoj seoskoj zajednici.

Holističkim pristupom u istraživanju odabrane seoske zajednice uzimaju se u obzir opće sociološke teorije (primordijalistička i situacionistička teorija) i an-

tropološke teorije o identitetu (teorija identiteta kao prirodne pojave, teorija identiteta kao funkcije društvene interakcije i teorija identiteta u kontekstu globalnih odnosa moći i suvremenog svjetskog sustava) te povijesne i lingvističke činjenice. Rad se temelji na proučavanju kulturnih sadržaja (obilježja/markera i pokazatelja/indikatora) uz pomoć sinkronijskoga i dijakronijskoga pristupa.

Seoska zajednica u kojoj je provedeno istraživanje formira se krajem 17. i na početku 18. stoljeća, u isto vrijeme kada i najveći broj drugih seoskih zajednica slavonske Posavine i predstavlja seosku zajednicu starosjedilaca, *autohtonog*, odnosno *indigenog* stanovništva slavonske Posavine, koje pripada skupini hrvatskoga naroda poznatoj pod nazivom *Šokci*.

Naselje i njegovo stanovništvo istraženo je sa svih aspekata relevantnih za dobivanje znanstvenih spoznaja koje su bile postavljene za cilj istraživanja. Cilj istraživanja bio je da se kroz mnoge identitete uočljive u seoskoj zajednici (pojedinačni, obiteljski, unutarseoski, župni, mikroregionalni, regionalni, subetnički, etnički i dr.) pokaže: nastanak identiteta u povijesnom kontekstu, utjecaj unutarnjih i vanjskih čimbenika na nastanak identiteta, načini očitovanja identiteta i promjenjivost identiteta.

2. Povijesni kontekst

2.1. Povijest istraživanog naselja

Budući da se istraživanje temelji na provedenome terenskom istraživanju u naselju Stupnički Kuti[1] u zapadnoj brodskoj Posavini, može se smatrati *studijom slučaja*. Kako je predmet istraživanja potrebno osvijetliti sa što više znanstvenih gledišta, da bismo dobili što potpuniju sliku prostora i vremena u kojemu su se odvijale migracije te oblikovao (odnosno u kojem se i danas oblikuje) identitet istraživane šokačke skupine, potrebno je dati kratak prikaz povijesti naselja odabranog za istraživanje.

U komorskome popisu naselja i stanovništva iz 1698. godine naselje se ne spominje ni na jednome mjestu. Jedino je zabilježeno starosjedilačko prezime *Dikanović* u mjestu Oriovac (Mažuran 1988: 187). Nakon završetka rada Caraffinove komisije i osnutka Vojne krajine 1702. godine selo Kuti trebalo bi se nalaziti u tadašnjoj tzv. Srednjoj brodskoj krajini, ali na popisima gotovo svih današnjih sela ono se ni tada ne spominje (Kljajić 2001: 206-207).

Naselje i prezimena stanovnika najranije se spominju u *Zbirnom popisu mjesta u Vojnoj granici pored Save i Bosuta, kao i unovačenih graničara 1702. godine*, u spisu iz

[1] Do 1931. naselje se zvalo Kuti, a onda mu je dodan pridjevak Stupnički zbog postojanja naselja istoga naziva istočno od Slavonskog Broda – Trnjanski Kuti (Zirdum, 2001: 42).

Arhiva dvorske komore u Beču. U ovom izvoru naselje se spominje na nekoliko mjesta, a navode se i starosjedilačka prezimena: *Pavković, Imrović, Ferić, Ivančević, Stvorić* (Mažuran 2005: 97, 100, 115, 118-119). Po raspoloživim izvorima naselje se oblikovalo postupno između 1702. i 1725.[2] godine stalnim doseljavanjem stanovništva, a osobito nakon Požarevačkoga mira 1718., kada je ponovno moralo doći do veće migracije katoličkoga stanovništva iz Bosne (HDA-ZMKKŽ, Matična knjiga krštenih, umrlih i vjenčanih Župe Kobaš, 1725. – 1789.).

Prema administrativno-vojnoj podjeli, naselje se od vremena postanka nalazi u okviru Vojne krajine. Od 1764. nalazi se u sastavu 11. satnije 8. Gradiške pukovnije u Stupniku, a njenim ukidanjem 1881. godine Kuti pripadaju Općini Stupnik. Nakon 1945. godine naselje administrativno pripada Općini Bebrina.

U vjerskome smislu Kuti od 1702. do 1789. godine pripadaju Župi Kobaš, a od 1789. godine do danas Župi Bebrina.

Naselje je 1769. godine imalo 384 stanovnika, 1800. godine 441 stanovnika, 1837. godine 534 stanovnika, 1857. godine 624 stanovnika, 1880. godine 525 stanovnika, 1890. godine 587 stanovnika, 1900. godine 563 stanovnika, 1910. godine 701 stanovnika, 1931. godine 712 stanovnika, 1948. godine 730 stanovnika, 1953. godine 722 stanovnika, 1961. godine 633 stanovnika, 1971. godine 548 stanovnika, 1981. godine 473 stanovnika, 1991. godine 430 stanovnika, 2001. godine 390 stanovnika (*Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, sv. 5, 1998: 2847; Zirdum, 2001: 42).

Ustroj demografske jezgre ovoga naselja nastaje nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, a obuhvaća nekoliko doseljenih obitelji šokačkih Hrvata iz Bosne nakon Karlovačkoga mira 1699. godine i jednu starosjedilačku slavonsku obitelj. Naseljavanje šokačkih Hrvata iz Bosne nastavit će se i nakon austro-turskih ratova 1718. i 1739. godine, a njihovo naseljavanje iz Bosne nastavit će se sve do sredine 18. stoljeća. Ovako ustrojeno naselje u kojemu žive šokački Hrvati činit će temeljnu demografsku i kulturnu sliku naselja sve do danas. Otprilike u drugoj polovini 18. stoljeća doseljavaju se dvije obitelji iz Like i jedna iz Gorskoga kotara, no one se potpuno asimiliraju u šokačkoj većini.

Nakon toga čak 150 godina nema doseljavanja u to naselje, a prvo će se naseljavanje novih stanovnika dogoditi tek na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kada se doseljava desetak obitelji iz Galicije (Ukrajinci i Poljaci) te Slovačke (Slovaci). Njihovo naseljavanje traje do početka Prvoga svjetskog rata. U isto se vrijeme doseljavaju pojedinci iz Like, obično kao najamni radnici koji se žene starosjedilačkim djevojkama te se na taj način i kulturno potpuno asimiliraju u šokačkoj većini. O njihovu podrijetlu svjedoče samo dva prezimena.

[2] Od tada postoje matične knjige naselja Kuti iz kojih se vidi tijek doseljavanja do sredine 18. stoljeća.

Nakon Prvoga svjetskog rata od 1920. do 1923. godine naseljava se desetak obitelji Srba iz Banovine. Srbi se iseljavaju iz naselja nakon Drugoga svjetskog rata i većina ih se iseljava do početka 60-ih godina 20. stoljeća, a preostale dvije obitelji u naselju iseljavaju se sredinom 1990-ih.

Nakon Drugoga svjetskog rata naseljavaju se dvije obitelj iz Bosne, a nova će naseljavanja iz Bosne uslijediti početkom 90-ih godina prošloga stoljeća, kada se doseljavaju tri obitelji (HR-DASB-343, HR-HDA-883, Matice rođenih, vjenčanih i umrlih za Župu Kobaš, 1718.-1789. i Župu Bebrina, 1789.-1945.; UDUB-P – Evidencije o državljanstvu).

2.2. Povijest i seobe Šokaca

Naziv *Šokci* koristi se za skupine hrvatskoga naroda koje žive u Slavoniji, Baranji, Srijemu, dijelovima Bačke, u Bosni, Mađarskoj i Rumunjskoj. Osim elemenata tradicijskoga naslijeđa, zajednički im je ikavski ili ikavsko-jekavski govor stare štokavske akcentuacije. Većina autora slaže se u tome da je pojam *Šokci* vezan za Bosnu misleći pri tome na područje nekadašnje tzv. turske Bosne, odnosno nekadašnjega Bosanskoga pašaluka, koji je obuhvaćao Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku, Slavoniju i dijelove Srbije (usp. Bösendorfer 1948: 249; Sekulić 1991: 156; Marković i Vuković 2002.; Rem 1993.; Ćosić Bukvin 2006; Marijanović 2007; Sršan 1993; Bušić 2008: 1-2 i dr.).

Prva iseljavanja iz Bosne u Slavoniju bilježe se već potkraj 14. i početkom 15. stoljeća u vrijeme pobune braće Horvata i nakon čestih provala kralja Žigmunda, a u Slavoniji i Baranji ti se iseljenici javljaju pod imenom Bošnjaci (Bösendorfer 1948: 247-249).

Pogubljenjem posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića pred Jajcem 1463. godine nestalo je Bosansko Kraljevstvo, čime je položaj bosanskih katolika postao težak (Šišić 2004: 241).

Naime, upravo će takav položaj bosanskih katolika postati uzrokom njihova iseljavanja iz Bosne na sjever, dakle u Slavoniju, Srijem, Bačku i dalje u Ugarsku.

Iseljavanje katolika iz Bosne događa se pod kraljem Matijašem Korvinom oko 1465. godine (Antunović 1882: 67). O početku iseljavanja iz Bosne govori ljubljanski biskup Toma 1625. godine:

> „Kada su Turci god. 1463. skučili Bosnu pod svoju okrutnu vladu, mnogi plemići, koji se ne htjedoše izneviriti kršćanstvu, pobjegav sa svojimi podanici, nastaniše se u Slavoniji, Baranji, Bačkoj i Banatu, a drugi u Dalmaciji i Hrvatskoj, pa oni porodiše slavne graničare, a ovi junačke uskoke, koji su se iduć od Krajine k Zagrebu priko Hrvatske i Slavonije, pružajuć se kano snažna vojska, već u doba Ferdinanda I. iz Turske ovamo naselili." (Antunović, 1882: 71).

O prvim seobama katolika iz Bosne koje su uslijedile odmah nakon turskog osvajanja također svjedoči imenik plemićkih obitelji koje su se iselile iz Bosne. Taj je imenik iz najstarijih rukopisa u arhivu franjevačke provincije Bosne srebrene prepisao Josip Jakošić za vrijeme svojega provincijalata (1780. – 1783.). Rukopis je sačuvan u samostanu u Fojnici, a tiskao ga je fra Grgur Čevapović u svome *Katalogu*. Tada su plemićke, ali i mnoge druge, obitelji nakon događaja u Bosni 1463. godine planski i organizirano, uz posredovanje franjevaca, iseljene preko Save i spašene od turske odmazde. Ostale su obitelji, navodno oko 10.000 ljudi, bile pobijene, o čemu govori dokument na latinskome jeziku:

> „Inde ab anno 1463. usque ad revindicatas victricibus armis posliminio provincias, quamplurimas e Regno Bosniae Familias, nobiles quoque residuas Turca, occupata Bosnia memorialibus ve combustis, ad decem millia dolo caecidisse fer tur medio huius Prov. Patrum, absque Religionis discrimine, horsum traductas conservatasque fuisse, supra osdendum erat. Nobilium Familiarum, quarum memoria inter huius Prov. Tabularia in vetustis MSS. conservata a furore Turcico in Conventu Fojnicensi occultata, et a memorabili viro P. Josepho Jakosics fideliter transumpta fuit.“[3] (Čevapović 1823: 256-266).

Ubrzo nakon bitke na Mohačkome polju 1526. i poraza ugarsko-hrvatske vojske i pokoravanja Ugarske Turci su 1537. godine zauzeli cijelu današnju Slavoniju, Od tada pa sve do početka 17. stoljeća znatan se broj katolika seli iz Bosne na sjever u Slavoniju i dalje u Mađarsku. Tako povjesničar Josip Bürstle 1755. godine piše Antunu Vrančiću, biskupu jegarskom, kako su se mnoge katoličke obitelji sredinom 15. stoljeća iselile u Ugarsku, što znači da su se bosanski katolici naseljavali i u Slavoniju. Naravno, s pravom možemo zaključiti da je to točno (Antunović 1882: 72).

Rekli smo da *Katalog* donosi imenik plemićkih obitelji koje su od 1463. do 1600. godine izbjegle iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Od toga je imenika očuvan samo jedan odlomak, pa su mnoga imena ostala nepoznata. Među poznatijim prezimenima koja su došla u krajeve preko Save jesu: Burnazović iz Podbilja kod Imotskoga, Bačić i Biložević iz Rasne kod Mostara, Bogostinović iz Blagaja, Bibić iz Vakuva kod Medenog brda, Bielavić iz Bobovca, Bisalić iz Dumna, Branković iz Jajca, Božičević iz Sarajeva, Bernaković iz Olovca, Čović iz Tuzle, Dobrotović i

[3] „Sve od 1463. godine pa dok provincije nisu pobjedničkim vojskama ponovno bile oslobođene, priča se da je vrlo mnogo plemićkih obitelji iz Bosanskog kraljevstva preostalih nakon što je Bosna okupirana od Turaka i nakon što su spaljeni pisani spomenici i do 10.000 na prevaru ubijeno, posredstvom ove Provincije bez obzira na vjeroispovijest bilo prevedeno ovamo i spašeno, kako gore bijaše prikazano. Povijest plemićkih obitelji, sačuvanu u starim MSS (?) svescima ove Provincije, spašenu od turskog bijesa i sakrivenu u fojničkom samostanu, vjerno je preveo ugledni muž, otac Josip Jakosics.“
MSS = Memorabilia Srebreniczensia? (Srebreničke spomenice?)
posliminio = izvan granica ?

Đonović iz Jajca, Franković iz Bihaća, Grubačević iz Gabele kod Neretve, Grguričić i Gruzdelinović iz Travnika, Jablanović iz Jablanice kod rijeke Neretve, Janković iz Repnika, Jankometović iz Sutiske, Jeličić iz Mostara, Kolonić iz Kolese, Kositerović iz Bijele, Kozarić iz Rudine u Hercegovini, Kležić iz Rujana, Kovačić iz Mostara, Knezović iz Hercegovine, Lorkić, Lovretić, Moravčić i Martinušević iz Buškog Blata, Matieković iz Baske, Mernarić, Milinović i Mladinović s područja Bosne, Hercegovine i Dalmacije; Novaković iz Žažablja u Hercegovini, Nimičić iz Crvenog Grma kod Ljubuškoga, Omučević iz Tuzle; Pokrajčić s područja između Travnika i Viteza u Bosni, Predović iz Pristolja, Patačić, Palikuća i Pikielomenović iz Visokog; Rubcić iz Rucića kod šume Crn Vrh u Hercegovini, Rožić iz Bobovca; Sladoević iz Imotskoga, Senčević iz Milteva u Hercegovini, Soimirović iz Konjica kod rijeke Neretve, Sokolović iz Glastinca, Sestričić i Smoknonović iz Blagaja, Tolišić iz Banje Luke, Tomanović iz Dračeva; Voiković iz Trebevića, Vuković (alias Harvatnić) iz Gabebonca s Livanjskog polja, Voinović iz Uščice; Ždralović iz Sutiske, Županović iz Dumna, Žilić i Željković iz Travnika (Čevapović 1823: 266-269).

Međutim, dio tih obitelji ostao je u Slavoniji i Srijemu, o čemu svjedoče neka imena (prezimena) s ovoga popisa koja nose i današnji stanovnici Slavonije.

Povjesničari smatraju da je u Slavoniji nakon protjerivanja Turaka ostalo od 10 do 20 posto stanovnika katolika (Mažuran, 1988: 28), dok neki autori tvrde da taj broj iznosi oko 50 posto (Pavičić 2000: 342).

Novi val masovnih migracija subetničke skupine o kojoj govorimo ponovno počinje za vrijeme Velikoga bečkoga rata (1683. – 1699.). Taj se proces zatim nastavlja sve do tridesetih godina 18. stoljeća, što je uvjetovano ratnim i političkim prilikama u Bosni. Tim su seobama bile upravljale vojne ili upravne vlasti koje su to stanovništvo smještale na vojna ili komorna područja. U seobama je iz Bosne, prema nekim procjenama, otišlo oko 70.000 katolika. Najviše se iselilo katolika iz bosanske Posavine, zatim iz istočne Bosne i oko rijeke Bosne. Iz Bosne su se iselili gotovo svi katolici iz Olova, Vareša, Kreševa, Sarajeva, Visokog, Maglaja i Žepča (Pavičić 2000: 350-351).

Podrobno je svjedočanstvo o tim događajima sadržano u dokumentu sastavljenomu 22. siječnja 1700. Potvrdili su ga Ivan Sekula, vrhovni kapetan u Kobašu (kod Broda u Slavoniji), Ivan Omerbašić, vojvoda dubočki, i fra Nikola od Olova, biskup đakovačko-bosanski. U tom dokumentu nalazimo važne podatke o velikoj seobi katolika (Šokaca, ali i Bunjevaca[4]) iz stare postojbine:

[4] Premda u ovome dijelu rada govorimo o seobama šokačke subetničke skupine, u tom se razdoblju događa i seoba bunjevačke subetničke skupine u Bačku i Ugarsku. Zasigurno se među doseljenim stanovništvom iz Bosne u Slavoniju doselilo i nešto bunjevačkoga stanovništva koje se tijekom vremena kulturno asimiliralo u šokačku subetničku skupinu.

„Za vrijeme Jakova Tvrtkovčanina, gvardijana u Sutjesci 1686. god. mnoge su katoličke obitelji pod vodstvom franjevaca svojom voljom iselile iz Bosne (tj. provincije) i preporučile se u zaštitu austrijskog cara. O. Andrija Dubočac (Šipračić), kao nekad Mojsije iz Egipta, izveo je 2700 katolika iz svoje župe Dubočice u Bosni, o. Mihovil iz Velike 2300 duša iz župe Velika; o. Ivan Seočanin 1500 duša iz župe Majevac; o. Ilija Dubočac, o. Josip Rančanin i o. Šimon iz Modriča 6500 duša i sitnog blaga iz župe Modriča; o. Grgur Sgošćanin 4500 duša iz župe Seočnica i Zablaća; o. Đuro Turbić 5300 duša iz župe Kuzmadanja. Među ovima bilo je hrabrih i odvažnih muževa koji su se istakli u bojevima protiv Turaka za svetu vjeru i domovinu. Sa ovim katolicima došli su i mnogi nevjerni Turci pa i šizmatici, koji su bili poučeni u svetoj vjeri i zatim pokršteni. Sam o. Jakov Tvrtkovčanin pokrstio je 337 Turaka. (Pavić, 1766: 35-36)

Prema ovome vidimo da su se iz Bosne 1686. godine iselile oko 22.000 katolika. Dokument se nalazi u knjizi *Paraphrastica et Topographia Exposito Prov. Bosniae Arg.* Knjiga je napisana 1730. godine u franjevačkome samostanu sv. Augustina u Velikoj, a čuva se u rukopisu u knjižnici franjevačkoga samostana u Đenđešu. Knjigu (rukopis) objavio je fra Emerik Pavić u svojoj knjizi *Ramus viridantis olivae* (Pavić 1766: 35-36).

Za vrijeme te velike seobe katolika franjevački provincijal Bosne Srebrne od 1685. do 1690. godine bio je o. Mihajlo Radnić. On je bio glavni organizator navedene seobe u krajeve koji su tada sve do Budima pripadali Bosanskoj provinciji. Imao je točne informacije o kretanju stanovnika iz izvještaja poslanih od gvardijana iz pojedinih franjevačkih samostana i župa u Bosni i Hercegovini, zatim podatke o bijednome stanju naroda. Naime, fratri iz Bačke, Baranje i Budima javljali su mu kakve su tamošnje prilike, te je od njih imao točne podatke o krajevima u kojima bi se Bunjevci i Šokci mogli nastaniti. Cijela je seoba išla po utvrđenome planu jer je tako velika seoba zahtijevala dobru organizaciju. Naravno, nije sve stanovništvo krenulo iz jednoga mjesta odjednom. Najprije bi krenuli stanovnici od ušća Neretve i Dalmatinske zagore. Putem su im se priključili stanovnici iz župa u dolini rijeke Bosne. Vidimo da Župa Modrič, koja se spominje u dokumentu, leži blizu sjeverne granice Bosne, nedaleko od Dervente. Budući da je dokument sastavljen u Kobašu blizu Broda, pretpostavka je da je stanovništvo kod Broda prešlo Savu i odatle kreće u dva pravca. No moguće je da je prijelaz Save bio i kod Kobaša. Jedan dio stanovnika išao je prema Osijeku, gdje je prešao Dravu i došao u Baranju (Mohač). Drugi su pošli prema Iloku, kamo su franjevci sa sobom donijeli sliku bl. Gospe od Olova, a prešavši Dunav, stupili su na bačko tlo. No nisu svi došli u Baranju i Bačku. Neki su se nastanili u Slavoniji i Srijemu u mjestima gdje je bilo franjevačkih samostana ili župa. To potvrđuje i fra Emerik Pavić, koji u svome djelu kaže da su se franjevci iz Olova s narodom nastanili u Iloku, oni iz Tuzle u

Šarengradu, a iz Srebrenice su došli s narodom do Mohača. Franjevci iz Modriča nastanili su se s narodom u obližnjoj Kopanici, gdje su dobili malu kuću za stanovanje. Franjevci iz samostana Gradovrha, nedaleko od Donje Tuzle, došli su sa svojim narodom u Bač, donijevši sa sobom i čudotvornu sliku Blažene Djevice Marije (Blažene Gospe), koju su nekad iz Zvornika spasili od Turaka. Oni su svoj bački samostan, iz pijeteta prema svomu starom samostanu, nazvali *Conventus Bacsiensis Mariae Virginis de Gradovar* (Pavić 1766: 35-36, 300).

Događaje o velikoj seobi bilježi se također i u ljetopisu samostana Gradiškog, gdje se navodi da su katolici i Vlasi u doba vojvode Ljudevita Badenskog vođeni ocem Markom Marićem prešli Savu. Oni su se borili protiv Turaka do 1691. Prilikom prelaska Save na slavonsku stranu opljačkali su ih požeški i podborski hajduci (*Protocollum Convent. Gradiska in Archivo Budensi PP. Francisc,* prema Antunović 1882: 122).

Po svjedočanstvu fra Andrije Šipračića, nazvanoga Dubočanac, u zadnjoj se seobi iz Bosne iselilo više od 100.000 ljudi, koje su predvodili franjevci. Oni su se raselili po Slavoniji, Srijemu, Bačkoj, Baranji i krajevima uz rijeku Dunav sve do Budima. Tako je fra Andrija Šipračić izvijestio Rim 1696. godine (Batinić, 1883: 176). Međutim taj je broj najvjerojatnije znatno uvećan, a istini više odgovaraju podaci koje iz dokumenta o seobi navodi Pavić.

Osobito se velik broj katolika iselio za vrijeme prodora vojske Eugena Savojskog do Sarajeva 1697. godine. Tada se, napustivši Bosnu, u Slavoniju i Bačku preselilo oko 40.000 ljudi. U Bosni su katolici, izloženi dugogodišnjim ratnim zbivanjima, bili u nemilosti turskih vlasti te su zbog toga upravo u to vrijeme nestali samostani u Modriči (1685.), Srebrenici (1686.) i u Olovu (1703.) (Heršak 1993: 255-256). Također se velik broj katolika iseljava iz Bosne kada je propao vojni pohod generala Petraša na Zvornik 1717. godine (Truhelka 1941: 39).

2.3. Dijalekt

Dijalekt je nekada bio najvažnije obilježje subetničke skupine. O tome zorno svjedoči zapis s početka prošloga stoljeća, točnije iz 1906. godine, koji eksplicitno oslikava etničko, subetničko, vjersko i dijalektološko stanje tadašnje slavonske Posavine. Taj sažeti zapis donosi jasan pregled migracija te govori o heterogenoj etničkoj i subetničkoj strukturi u slavonskoj Posavini. U njemu se spominju i mnogi dijalekti i govori većinskoga posavskoga govora:

> „Na tome području stanuju sami katolici, koji se priznaju Hrvatima. Koliko ima među njima doseljenika iz Bosne, ne mogu kazati, jer etnografski nije istražen taj kraj. Da u Posavini ima doseljenika, dokazuje već samo selo Bošnjaci, koje je nastalo tek pred dvjesta godina. Među tim katolicima ima samo nešto pravoslav-

nih (na pr. u Kobašu, Slatiniku, Brodu i drugdje). Pravoslavni ne govore 'posavski', samo sam od gdjekojih pravoslavnih u Stupniku slušao akcenat ~. Na ovome području ima nešto naših kolonista iz Like, koji govore svojim govorom. Nešto ima i tuđih kolonista, i to Malorusa i Poljaka (zovu ih Galicijani), na pr. u Vrbovi, Magića mali, Kaniži i drugdje, i Nijemaca, na pr. oko Đakova. 'Galicijani' su mladi kolonisti, te stari svijet i ne zna pravo hrvatski, a djeca primaju posavski govor." (Ivšić, 1913: 130).

Takvo stanje ostalo je gotovo nepromijenjeno sve do danas.[5] Subetnička skupina koju smo uzeli za predmet istraživanja ima još u znatnoj mjeri očuvanu staroštokavsku akcentuaciju. Dio ispitanika šokačke skupine još najvećim dijelom govori ikavski sa starom akcentuacijom, no dosta su česti i jekavski izrazi. Najveći utjecaj na šokačku skupinu u današnje vrijeme imaju školstvo, tisak i elektronički mediji. Primjerice, među šokačkom populacijom u selu živi od 10 do 20 posto pripadnika poljske i ukrajinske nacionalnosti koji se govorom ne razlikuju od starosjedilaca. Bitnije je obilježje koje određuje subetničku skupinu upravo njezina samosvijest i kulturne posebnosti (tradicija i običaji) (usp. Hranilović 1990: 595).

Jezik kojim subetnička skupina govori jedan je od elemenata njezina objektivnoga kulturnog sadržaja. Jezik šokačke skupine u selu Stupnički Kuti znatnije se mijenja tek pod utjecajem institucija građanskoga društva i suvremenih medija. Njihov govor ipak još uvijek postoji kod pojedinih članova šokačke skupine. O tome jasno svjedoči i ovaj iskaz:

„Jel istina il nije. Moj tata pokojni uvik je pričo kad je bio dite da je tu u Brnjina bašči bila neka velika vrba, jagnjida. Babe i prababe moje su pričale, stari, da bi tud bila cika po noći, da bi tud vile se neke okupljale. A mama bi mi moja isto da je to u Šumeću bilo istinito. Jedan did je bio dečkić, čoban. Bio je na uriji. Svi su se kao dica igrali. Taj je did najedanput nesto. Uvik su oni pričali možd su ga i vile odnile. I did kad je imo već puno godina, već je bio star došo. I on ništa drugo nije znao pričat samo o svojim sestricama. Uvik se odvajo od svita." E. D. (1949) Ž

Kako je Slavonija još za vrijeme turske okupacije gubila stanovništvo, postala je područjem stalnog useljavanja novoštokavskih ikavskih Hrvata i ijekavskih Srba iz Hercegovine. Doseljenici su bitno djelovali na starosjedilački slavonski dijalekt. Utjecaj novoštokavskih ijekavskih Srba bio je znatan u onim mjestima kamo su se doselili u većem broju. Upravo je njihov govor snažno pridonio razdvajanju slavonskoga dijalekta od kajkavskoga, odnosno odvajanju podravskoga podtipa od posavskoga podtipa. Ličani, Kordunaši i Gorani, koji su se doselili u većinske starosjedilačke sredine, uglavnom su izgubili svoj dijalekt. No oni koji su se u novu sredinu doselili u većem broju očuvali bi svoje govorne osobine (usp. Lisac 2002: 14).

[5] Ipak je u proteklih sto godina došlo do nekih promjena. Galicijani su potpuno izgubili svoj govor, a posavski se govor u velikoj mjeri izgubio pred novoštokavskim standardnim hrvatskim jezikom.

Promotrimo li starosjedilački šokački dijalekt (ikavska staroštokavica) kao materinski jezik subetničke skupine koja se nalazi u sastavu većinske hrvatske etničke zajednice, čije je službeno sredstvo sporazumijevanja standardni hrvatski jezik, prvo što ćemo uočiti jest činjenica da je starosjedilački šokački dijalekt označitelj (marker) te subetničke skupine, jednako kao i kultura, običaji, religija, vjerovanja. Starosjedilački šokački dijalekt kao dijalekt jedne skupine ima različite društvene uloge. Naravno, prva je uloga komunikacijska. Promatramo li jezik sa sociolingvističkoga gledišta, jasno je da je jezik sredstvo kulturne komunikacije. Jezikom skupina prenosi svoja znanja i kulturu (obredi, običaji), drugim riječima markere svoje skupine, te ih na taj način čuva od institucionalno-državne kulture i znanja nametnutih kroz standardni jezik. Dijalekt skupine ima i tzv. manifestnu ulogu jer je faktor koji vidno određuje subetničku identifikaciju skupine. Jezične karakteristike šokačke skupine, odnosno njena dijalektalnost, može se promatrati u ulozi etničkog označitelja. Stoga bi se čak moglo govoriti o postojanju dva jezično-govorna idioma: govornici se podjednako dobro služe i dijalektom i standardnim jezikom. Etničke i subetničke su skupine međusobno u različitim odnosima, a to može dovesti ili do asimilacije ili do čvrstoga čuvanja subetničkog identiteta. Primjerice, poneka je doseljenička obitelj iz Poljske, Ukrajine potpuno asimilirana od većinskih šokačkih starosjedilaca u Stupničkim Kutima. Dijalekt i govor proizvod su kulture te skupine, ali i uvjet te kulture jer upravo komunikacijom na svojem dijalektu skupina gradi svoju kulturu i poistovjećuje se s njom (usp. Grbić 1990: 336; usp. Grbić 1991: 116-117).

No dijalekt šokačke skupine u Stupničkim Kutima, koji je ipak znatno različit od standardnoga hrvatskoga jezika, počinje gubiti svoj položaj u društvu, a time se polako gubi i subetnička posebnost te skupine. Tomu pridonose brojne seobe novoštokavskih jekavaca, i u manjoj mjeri ikavaca, na područje južne slavonske Posavine, iz Bosne, Hercegovine, Like, Korduna i Banije. U vrijeme provođenja ovoga istraživanja 2008. godine samo su neki pripadnici starije generacije starosjedilaca, uglavnom oni stariji od 55 godina, govorili svojim dijalektom, dok je znatan dio ispitanika te dobi u svom govoru rabio tek neke ostatke staroga dijalekta. Naime, starim dijalektom oni govore samo među članovima svoje seoske društvene zajednice, jer već prve susjedne seoske društvene zajednice govore drugačije. Druga generacija (djeca najstarijih ispitanika) dijalektom govore samo u razgovoru sa starijima, no tek povremeno među svojim vršnjacima unutar seoske zajednice. Treća generacija (unučad najstarijih ispitanika) dijalektom se uopće ne služi. Naime, obrazovanje na standardnom hrvatskom jeziku nije pridavalo, a i danas ne pridaje, dovoljnu pozornost hrvatskim dijalektima, te se govornici ponekad jednostavno srame priznati da znaju govoriti svojim narječjem/dijalektom/

govorom kako u očima urbanih žitelja ne bi djelovali neuko ili čak zaostalo. Hoće li pojedinac govoriti dijalektom svojih predaka, ovisi o njegovu stupnju obrazovanja. Uporaba dijalekta također ovisi o bliskosti s osobama s kojima se govori (roditeljima, rođacima, susjedima). U sporazumijevanju s ljudima izvan same zajednice i stariji govornici nastoje izbjeći dijalekt i govoriti standardnim jezikom. Kad razgovaraju s nepoznatom osobom iz grada (koju smatraju i obrazovanom), šokački će govornici smatrati da je upravo uporaba standardnoga jezika dokaz da se i oni sami znaju približiti urbanome svijetu, odnosno da su vješti u kulturnom otklonu od ruralnoga, starosjedilačkoga dijalekta (usp. Grbić 1990: 337-338).

Međutim, u novije vrijeme pripadnici srednje generacije u Stupničkim Kutima svjesno nastoje govoriti starim dijalektom. Naime, na taj način oni svoju djecu žele naučiti taj govor. Štoviše, ima i pokušaja da se osnuju udruge koje bi čuvale starinske običaje i stari dijelekt. Drugim riječima, višegodišnje distanciranje od ruralnog identiteta zamjenjuje s nečime što je vrijedno očuvati, onime što predstavlja tradicijsku vrijednost, te je i društveno opet postalo poželjno.

3. Utjecaji na nastanak subetničkog identiteta

Modificira li se proces nastanka etnogeneze, onda su antropološke, lingvističke i etnološke specifičnosti ključne za odvijanje procesa koji se uvjetno može nazvati subetnogenezom.[6] Pod tim procesom podrazumijevamo nastanak onih specifičnosti koje pojedinoj subetničkoj skupini određuju posebnost u odnosu na druge skupine iste etnije. Time objašnjavamo razvitak kulturnog oblika po kojemu se jedna subetnička skupina razlikuje od druge. Taj kulturni oblik, uz dijalekt subetničke skupine, obuhvaća i svu njegovu povijesnu tradiciju koja joj daje individualnost (usp. Hranilović 1990: 593).

U dinamičnom povijesnom procesu stvaranja subetničkih skupina, osim prirodnih faktora (okoliš, reljef, klima), važnu ulogu imaju društvena sredina, političke prilike, vrijeme u kojem se stvaraju, etnogeneza– jednom riječju, dugotrajna povijest skupina. Za određivanje subetničnosti bitna je subetnička svijest kao svijest o zajedništvu, što je jedna od temeljnih antropoloških kategorija, a koja se rabi pri istraživanju geneze etnosa. Iako ne možemo s potpunom sigurnošću utvrditi vrijeme početka nastanka subetničke (regionalne) svijesti Šokaca, zahvaljujući brojnim etnološkim elementima i etnografskim činjenicama ipak znamo da su održavali svoju svijest: usmenim prenošenjem legenda, mitova, običaja i obreda. Valja reći da su obredi i običaji bili obilježeni inicijacijskim radnjama kao utvrđivanje posebnosti ove skupine. Osim toga ta skupina svoju genezu temelji na tzv.

[6] Izvorno se ova teorija odnosi na etnogenezu etničke zajednice.

socioprostornom krugu. U našem slučaju to je seoska društvena zajednica Šokaca (Stupnički Kuti) kao prostorni krug. U društvenome smislu to je kulturni i životni milje (krug) kao posebnost ove skupine. Svi oni koji se nalaze unutar toga socioprostornoga kruga označeni su kao *mi* ili *naši ljudi*, a oni odmah izvan toga kruga su *oni* ili *tuđi*[7]. Ta činjenica postoji kao bitna u određivanju i nastanku etničkog identiteta u prošlosti, ali živo je prisutna i može se primijeniti kod ove subetničke skupine. Kada pripadnici skupine govore o sebi i, recimo, opisuju kulturne norme ponašanja šokačke kulture seoske zajednice u kojoj žive, tada rabe izraz *svit* ('svijet): „Važno je šta će svit reć…", a taj izraz ima značenja 'narod', 'ljudi', 'selo', 'mi'. Dokaz je to da *svijet* predstavlja njihov socioprostorni krug što ga čini seoska zajednica u kojoj žive. Taj je socioprostor njihov svijet, sve izvan toga je tuđe i pripada onima koji nisu kao mi, oni su *drugi* (usp. Heršak 1989: 105-107).

Potvrdu ovim teoretskim postavkama nalazimo ako razmotrimo geografska područja gdje se posebnost ove skupine izgradila. Posebnost šokačke skupine izgrađena je u ravničarskome području istočne Hrvatske. Ta ravničarska područja jugoistočne Europe odgovaraju onomu što je Milovan Gavazzi nazvao područjima tradicijske kulture, odnosno kulturnim pokrajinama, arealima ili zonama i granicama koje dijele ta područja. Kako je i sam Gavazzi naglasio, te areale treba shvatiti relativno i smatrati ih znanstvenom apstrakcijom. Oni su utemeljeni na zapažanju da se na nekom arealu nalaze brojni osebujni elementi materijalne i društvene kulture nastali tijekom povijesti, a na drugom ih arealu ne nalazimo (Gavazzi 1978: 184-185). Područje stvaranja posebnosti starosjedilačke šokačke subetničke skupine nalazi se u podunavskome (panonskom) kulturnom arealu. To je najvećim dijelom nizinski prostor s puno obradiva tla, ispresijecan brojnim rijekama, potocima i barama, kontinentalne klime (manje snježnih padalina, vruća ljeta), etnički i subetnički homogen (90% Hrvati šokačke subetničke skupine). Društveno-gospodarsku osnovicu šokačke subetničke skupine sve do sredine dvadesetoga stoljeća činilo je ratarstvo i stajsko stočarstvo te ribolov kao važna dopunska gospodarska grana. Tijekom zadnja tri stoljeća šokačka skupina u ovome prostoru (slavonska Posavina između Slavonskoga Broda i Nove Gradiške) nije imala nikakvih znatnijih migracija, a u manjoj je mjeri postojala i postoji međuetnička napetost.

Prema genezi subetničkih skupina, u hrvatskome narodu postoje hrvatske (slavenske) genetičke subetničke skupine, zatim skupine nastale asimilacijom

[7] Mnogi tzv. endoetnonimi koji označavaju ime naroda kad se prevedu znače zapravo 'ljudi' ili 'narod' (npr. indijski **arya** znači ‚narod' i dalo je ime za **Iran** (< **aryānām**), zatim **Ala-manni** iz germanske prošlosti). Ono što je strano nama je *tuđe* (npr. germanski **[oiudo**, keltski ***teuta** ili litavski **tauta** u značenju ‚narod' je osnova slavenske riječi „tuđ" (Benveniste, 2005: 331-334, 338-339).

romanskih grupa i skupine nastale od raznorodnih etničkih subjekata nastalih obavljanjem određenih društvenih uloga. Postoje i subetničke skupine nastale pod utjecajem povijesnih faktora i lokalne subetničke skupine nastale kasnije, u koje svrstavamo, primjerice, Zagorce, Međimurce, Istrane i dr. Subetnička skupina koja je predmet našega istraživanja po ovakvoj klasifikaciji ima različitu genezu.

Geneza šokačke skupine složen je proces. Ona je izgrađena pretežno od hrvatske genetičke skupine (od staroštokavskih ikavaca), manjim dijelom kao skupina nastala od romansko-ilirskih skupina, zatim od raznorodnih etničkih subjekata nastalih zbog obavljanja određenih društvenih uloga (Srbi, Nijemci te druge etničke skupine koje su obavljale uloge u Vojnoj krajini i asimilirale se) te subetničke skupine nastale pod utjecajem povijesnih faktora (bosanski Hrvati).[8] Stvaranje, geneza ove subetničke skupine istodobno se događala kao biološka i kulturna, a današnje karakteristike skupine proizvod su dugotrajnoga vremenskog (povijesnog) procesa (usp. Hranilović 1990: 595).

Nezaobilazna znanstvena paradigma s pomoću koje se treba promatrati subetnički identitet mora uzeti u obzir povijesni pristup, odnosno dijakronijski pristup problemu. Etničnost koja ima ulogu prenositelja povijesnoga i oblikovatelja individualnog iskustva temelji se na mitu, memoriji, vrijednostima i simbolima (usp. Smith, prema Mežnarić, 1987: 138). O važnosti povijesnoga prijenosa i povijesnog oblikovanja iskustava skupine svjedoče nam brojna istraživanja hrvatskih etničkih skupina koje pripadaju tzv. staroj dijaspori.[9]

Osobito su važna dva Smithova razlikovna elementa zajedničke kulture koja oblikuju iskustva skupine i pojedinaca, a to su jezik i običaji.

Jezik je glavni distinktivni označitelj zajednice prema *drugomu* te djeluje kao vanjska membrana koja propušta i priječi prodor stranih kulturnih elemenata.

Običaji su mehanizam za održavanje vitalnosti zajednice i temeljni sadržaj kulture određene zajednice kroz vremensko trajanje (Smith 1991: 20, 23, 52). Te se postavke potvrđuju i u slučaju kada se radi o prenošenju povijesnog iskustva ove subetničke skupine i kada se oblikuje iskustvo pojedinaca koji pripadaju toj skupini.

---

[8] U kontekstu ove tvrdnje šokačkom subetničkom skupinom prije svega smataramo žitelje Slavonije, Baranje, Srijema i Bačke te žitelje malog područja sjeverne Bosne (Orašje) koji sebe u subetničkom smislu nazivaju Šokcima. Premda se šokačko ime i etnik Šokci susreće na području gotovo cijelog nekadašnjeg Bosanskog pašaluka, u našem slučaju načinjena je redukcija pojma na subetničku skupinu koja živi na spomenutim prostorima. Razlog je tomu što smatramo da je jezik kojim (je) ova subetnička skupina govori(la) ključni faktor, naravno uz ostale (materijalna, društvena i duhovna kultura, povijest, gospodarstvo), koji generira njen temeljni identitet (Pavičić 2000: 337-357; Ivšić, 1913: 9-138).

[9] Svih je šest elemenata (zajedničko ime, zajednički mit o podrijetlu, zajedničke historije, zajedničke distinktne kulture (jezik, religija, običaji i institucije), veze s određenim teritorijem i osjećaj solidarnosti) koji, prema Smithu, oblikuju skupinu jasno uočeno u istraživanju provedenom kod moliških Hrvata u Italiji, dakle u jednoj od najstarijoj hrvatskih etničkih skupina (Perinić 2006: 91-102).

Svoj subetnički identitet, dakle kroz povijesno sjećanje, šokačka skupina održava veličanjem slavne graničarske prošlosti i hrabrosti unazad više stoljeća. Istinitost sadržaja tih kazivanja o sebi i o prošlosti nije opravdana. Mitska je komponenta prisutna i ovdje. No za očuvanje njihova subetničkog identiteta ona je nezaobilazna. Područje (teritorij, prostor) za šokačku je skupinu sveto i ono pripada njima. Odatle i čvrsta vezanost za zemlju (njive, šume, livade) od koje se teško odvajaju i u današnjem vremenu. Oni zadržavaju i čuvaju neke materijalne kulturne simbole (narodne nošnje, tekstilne predmete, stare alatke) i nematerijalne (šokačke pjesme, elemente godišnjih i životnih običaja, govor), društvene vrijednosti (ponašanje unutar lokalne zajednice) i gospodarske posebnosti (vlasnici i baštinici zemlje od davnina), što im također osigurava trajnost kolektivnog identiteta. (usp. Smith 1998: 25-30, 42-43). Prijašnje obrede, običaje i ceremonije danas zamjenjuju udruge građana, prije svega folklorna društva koja njeguju tradicijsku pjesmu, glazbu i nošnju (usp. Smith 1998: 248-254). Ta povijesna sjećanja i prijenos povijesnog iskustva mladim naraštajima jedan su od bitnih i nezaobilaznih elemenata u nastanku identiteta

U literaturi koja se bavi poviješću Slavonije zabilježeno je jasno očitovanje identiteta među različitim vjerskim, etničkim i regionalnim skupinama. Na tim primjerima nastojat ćemo pokazati kako je nastanak identiteta neke skupine dugotrajan povijesni proces.

Hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas u svojem djelu opisuje stanje u Slavoniji pod turskom okupacijom tijekom 17. stoljeća dajući, osim političkih, kulturne i društvene prilike toga vremena. Zanimljiva je pojava vezana za pitanje identiteta navod kako turski janjičari, osim što govore slavenskim jezikom, održavaju i kršćanske i muslimanske običaje, a žene se i Turkinjama i Vlahinjama (usp. Smičiklas, prvi dio 1891: 59-60). Taj zapis o religijskom sinkretizmu prije svega će biti ostatak kršćanske vjere i održavanje običaja ljudi koji su nedavno prešli na islam i samo su izvan svoje obiteljske ili vlastite uže zajednice djelovali kao muslimani, dok su i dalje održavali običaje svojih kršćanskih predaka. Na to upućuje i navod o tome da Turci rado piju vino (usp. Smičiklas, prvi dio, 1891: 61).

Proces oblikovanja identiteta dugotrajan je povijesni proces, a potvrdu za to daje i izvješće apostolskoga vizitatora Petra Masarechija o životnim prilikama katolika pod turskom vlašću u Bosni 1623. i 1624. godine. To je jedan od rijetkih izvora o prelasku katolika na islam. U njemu se navodi kako je po Bosni još 170 godina nakon pada Bosne raširenо mišljenje da osim katolika i pravoslavnih postoji treća kršćanska vjera različita od obje. To su najvjerojatnije tzv. bosanski krstjani (usp. Draganović 1938: 6).

U feudalnoj povijesnoj epohi vjerska je pripadnost bila bitna odrednica identiteta skupina koje žive u Slavoniji (katolici, pravoslavni, muslimani) sve dok u procesu postupne sekularizacije taj identitet nije zamijenila pripadnost etnicima (Šokac, Vlah, Turčin). Tako su tijekom 17. i početkom 18. stoljeća etnička i vjerska pripadnost u tijesnoj vezi. Kako su to ratna vremena kada se sukobljava kršćanska Austrija s muslimanskom Turskom, vjerski identitet često ima ulogu etničkoga (usp. Kumpes 1989: 194-195). O tome da su u 18. stoljeću postojali različiti identiteti utemeljeni na vjeri svjedoče nam izrazi u izvorima *Ilyrii Sclavones* i *Rasciani* (Đaković 2000/2001: 9).

Naime, postojala je svijest o različitome identitetu među stanovnicima različitih vjera. O tome svjedoče i jasno prepoznatljivi vanjski znakovi. Stanovnici turskoga podrijetla odijevali bi se, u skladu s običajima, u zelenu i crvenu boju, dok su kršćani nosili crnu boju. U slučaju da kršćanin obuče zelenu ili crvenu boju, morao bi se poturčiti (usp. Smičiklas, prvi dio, 1891: 71). Među različitim vjerskim i etničkim skupinama također je postojala napetost, a o tome svjedoči činjenica da su vladike i kaluđeri željeli pokoriti katolike svojem danku i darivanjima pravoslavnoj crkvi. Franjevci su tijekom 16. i 17. stoljeća bili izloženi snažnomu pritisku vladika i patrijarha (usp. Smičiklas, prvi dio, 1891: 82-83, 85). Iz toga se može zaključiti da je napetost između pravoslavnih i katolika zapravo stvorena od viših vjerskih velikodostojnika. U skladu s njihovim pritiscima prelasci s jedne vjere na drugu tijekom 16. i 17. stoljeća bili su česta pojava. Naime, na taj način običan je puk sebi olakšavao svakodnevni život jer mu je pripadnost novoj vjeri u danome trenutku to omogućavala. Tako je oko dvjesto katoličkih zadruga tijekom 16. stoljeća u istočnoj Slavoniji prešlo na pravoslavlje (usp. Smičiklas, prvi dio, 1891: 95).

Dobri su odnosi između katolika i pravoslavnih na području koje je zaposjelo Tursko Carstvo trajali sve do uvođenja novoga gregorijanskoga kalendara. Naime, katolici su pedeset godina pružali otpor novomu kalendaru. Primjerice, biskupa Lučića Šokci su kamenovali zbog novoga kalendara (1633.). A 1640. godine jedan svećenik piše zagrebačkomu biskupu da po starom kalendaru Božić i Uskrs slave katolici kao i „Vlahi" (Smičiklas, prvi dio, 1891: 86, 87).

Spomenuli smo da vjerske i narodne običaje zajedno slave pripadnici svih vjera. Tvrdnju ćemo potkrijepiti s tri zabilježena primjera. U prvome se primjeru iz 1640. godine navodi da se Gospi od Olova (Bosna) klanjaju i hodočaste joj Turci, pravoslavni i katolici. Uz to se spominju turske žene koje uoči blagdana Velike Gospe hodočaste Gospi od Olova na koljenima kako bi im pomogla (usp. Smičiklas, prvi dio, 1891: 86, 97). Zanimljiv je i drugi primjer koji gotovo na isti način govori o zajedničkome klanjanju i hodočašćenju. Zabilježen je u Slavoniji u okolici Nove Gradiške:

„U Cerniku (1629.-30.) ima jedno drvo nazvano Lippa na jednom pustom mjestu gdje se svake nedjelje iza mladog mjeseca sakupe Turci i kršćani sa zavjetnim svijećama i drugim stvarima. Župnik ima misu. Vjernici se klanjaju drvetu i cjelivaju ga, kao da bi bilo kakvo sveto tijelo. Vele da drvo čini čudesa i liječi one, koji čine zavjet spomenutom drvetu. Neki ozdrave, a nekima se povrati bolest.“[10]

Oko ove *Lippe* u 17. stoljeću skupljaju se Hrvati svih vjera (Smičiklas, prvi dio, 1891:96-97). Treći primjer zabilježio je Papin tajnik Caprara Bonini (1688.) u Osijeku. Na procesiji Svetog otajstva katolici, pravoslavni i zarobljeni Turci na koljena su padali i klanjali se (Smičiklas, prvi dio, 1891: 102). Unatoč očitoj vjerskoj različitosti i tomu što postoje jasni dokazi o zasebnim identitetima među slavenskim skupinama pod turskom vlašću, moguće je primijetiti da postoji i zajednički suživot i zajedničko slavljenje vjerskih obreda.

Kao prilog razlikovanju skupina prema njihovu mentalitetu, jasno nam govori uzrečica o „turskoj nevjeri“, što je drugi naziv za prijevaru i lukavost. Smičiklas tako opisuje kako se Turci preoblače u haljine susjednih hrvatskih vojnika, govore više jezika. Isto to rade i kršćani s druge strane granice, oblače se u Turke i odlaze duboko u njihov teritorij (Smičiklas, prvi dio 1891: 45-46). Bitnih razlika u načinu ponašanja i mentalitetu katolika, pravoslavnih i muslimana, prema tome, i nema. Međutim, razlika u njihovu identitetu i vjerska pripadnost nisu jedine. Razvidno je već tada da postoji identitet pravoslavnih i katolika kao etnika *Vlah* i *Šokac*, dok se naziv *Turčin* odnosi na slavenske pripadnike muslimanske vjeroispovijesti te je u ovome vremenskom kontekstu oznaka etnika.

4. Mnoštvo identiteta

Brojne teorije o identitetu mnogih znanstvenih disciplina suglasne su s time da postoji mnoštvo različitih identiteta, zapravo subidentiteta, koji se primjenjuju ovisno o potrebama i životnim okolnostima u kojima se pojedinci i skupine nađu. Tako šokačka subetnička skupina nema jedan jedini identitet. Ona ima identitet prostora, identitet mjesta gdje živi, ekonomski identitet, vjerski, nacionalni, generacijski i drugi. Pripadnici ispitivane skupine otkrili su, zahvaljujući pitanjima, ali i sami, čitav niz subidentiteta. Naime, oni u svakodnevici ističu svoje subidentitete, odabirući ih ovisno o trenutnim životnim okolnostima. Oni, unatoč procesima individualizacije postmodernoga društva i globalizacijskih utjecaja iz medija, nastoje sačuvati svoju posebnost i vlastiti identitet. Opirući se globalnim procesima, oni potvrđuju smisao u umreženome društvu. Tome u

[10] Smičiklas navodi u bilješci o ovome citatu samo sljedeće: „O drvetu je pisao Tonko Marnavić u svojem djelu *Život sv. Augustina Kažotića, biskupa zagrebačkog*.“

prilog valja spomenuti da šokačka skupina ističe upravo svoje selo kao „najbolje“ među svim šokačkim selima.

„Nemaš ti u brodskoj općini složnijeg sela (od Kuta), a danas nije ono što je bilo, al još i danas prednjače Kuti po svemu. Radne akcije i pomoć jedan drugome. Zbilja prednjače sto posto od ovi drugi sela.“ S. D. (1943) M

Seoska je zajednica šokačke skupine autohtona, autarkična zajednica u društvenom i kulturnom smislu. Razne razine subidentiteta skupine aktiviraju se i primjenjuju u nekim situacijama i odnosima s drugima. Tako, primjerice, šokačka skupina, na upit o srpskoj etničkoj skupini, nacionalni identitet posebno snažno aktivira, dok s puno manjom napetošću aktivira nacionalni identitet prema Ukrajincima i Poljacima.

„Ne… nisu oni već Vlasi. Kad su se poslije Prvog svjetskog rata počeli naseljavati ti Vlasi. Tamo u klitima uvijek je bilo vina sto dvjesto litara. Imao si lončić i popiješ i ideš. To je meni did Imra pričo. Nema vina, tko ga je popio? To su ti Vlasi krali. Oni nisu imali vinograde. Pojma nemaju što je vinograd. Lopova od Vlasa ti Kordunaša nema gori.“

„Poljaci i Galcijani oni su se potpuno uklopili, i oni nisu bili rabijatni, to je sigurno. I oni su brzo tu kulturu prihvatili, vrlo brzo. Druga generacija, već su prihvatili i govor, i običaje i nošnje. Vidi naši ljudi sa pravoslavcima se malo križali, a sa njima je dosta. U početku malo prva generacija ne, dok se nisu to malo kultivizirali ljudi. A bilo je i to – a Galcijanku ženi, da. To je normalno. Rimokatolici, oni se brzo uklopili, jako brzo. Sa pravoslavnima se rijetko mješali.“ S. V. (1944.) M

Svi ispitanici na svoj individualni način doživljavaju subidentitet (usp. Babić 2005: 204-206, 214-215). Iz svih se razgovora vođenih tijekom istraživanja može zaključiti da je nacionalni i religijski identitet nadređen subetničkom identitetu.

Osim ovdje spomenutih identiteta, na primjeru šokačke skupine očigledno je poznavanje i uporaba tzv. zamjenskih etnonima, odnosno etnika (usp. Jambrešić 1992: 226-227, 236). Naime, oni se aktiviraju prema bližim i daljnjim susjedima, i to u pravilu u negativnome kontekstu, no njihova je uporaba primjerenija i otklanja moguće negativne konotacije kakve bi imala uporaba prvih (Hrvati, Srbi) ili alternativnih etnonima (Šokci, Vlasi).

Kako se zovu ta sela gdje je Stupnik?

„Sve priko pruge su Brđani, a oni nas zovu Žabari, Posavci.“ I. I. (1930.) M

„Mi ih zovemo *sa ceste* jer je cesta tamo bila.“ A.I. (1930.) Ž

„Oni gore u brdu su Brđani, a ovi su *na cesti*. I. I. (1930.) M

Kakvi su ti Brđani?

„Ja mislim da su oni čistokrvni, kod njih nije puno naseljavalo. Za njih kažu *brđe*, onda znaš kakvi su.“ N. P. (1937) M

„To se nekad govorilo." I. I. (1930.) M

„Imali su neki drugačiji mentalitet." N. P. (1937.) M

„Sve do Pleternice su ti Brđani" I. I. (1930.) M

Tko su Pauraši?

„To je tamo od Požege dalje, bila neka baba Paurka udana za dida nekog u Kuti. Iz Kutjeva je bila." A. I. (1930.) Ž

„Do Pleternice su Brđani, a poslije Pleternice Pauri." I. I. (1930.) M

Kao dokaz postojanja brojnih vrsta identiteta te složenosti koju istraživanje tog problema kod šokačke skupine u slavonskoj Posavini donosi, možda je najbolje prikazati etnografskim zapisom Zvonimira Toldija. To je zapis iz područja Posavine koje se nalazi točno na pola puta između Slavonskoga Broda i Nove Gradiške. Zapis će jako dobro poslužiti kao uvod u upoznavanje i razumijevanje svih vrsta i razina identiteta u geografskome području gdje je provedeno istraživanje. Zapis je nastao 1994. godine u posavskom selu Siče, koje danas administrativno pripada Općini Nova Kapela u Brodsko-posavskoj županiji. Autor je tekst zapisao na ikavskom govoru štokavskog narječja stare akcentuacije[11]:

„…Ošli smo u Siče, a to je selo od 450 kršteni duša četiri kilometera ispod Kapele. Kapela je i župa, al je Siče starije i najstarije selo u okolici, kažu Sičani. Tud je šuma bila, pa je šuma sječena i Siče se prvo Sječe zvalo. Istočno od Siča, bliže Kapele je malo selo Seoce, Sičani Selca kažu, a njima to krivo. Zapadno od Siča je Magić Mala, a i ona je od Siča manja. Još i dalje je župa i veće selo Štivica i kraj nje Komarnica. Sve su to ko i Siče 'žabarska sela' u Posavini. A Kapela i Batrina su na 'drumu', pa Bili Brig, Vrbova, Staro Petrovo Selo, Godinjak… zato taj svit Drumari zovu. Poviš Kapele brđanska su sela: Šušanje, Lipovac, Matičevac… Eto, isto ko i kod nas:[12] Žabari, Drumari, Brđani. Al još mi koju znamo. Brđani su i Krečari, jer taj svit ko i naši Glogovci, Zdenčani[13] kreč peku. Brđanima se i Pauri vikalo. Magićani i Sičani su opet Dudari, Dudavci, to smo u Lužani zapisali, isto ko što Kobašani: Bebrincima, Kutljanima i Banovčanima kažu. Taj svit tumače, jako guge ranijo, kad su drugi već pristali i eto razloga za posprđivanje. U, nevolje Sičani da ji tako zovu. Magićani su gredu natezali ko i Sibinjci, pa kad je što kraće kažu – Nategni ko Magićani gredu!

A, kaki je to svit u Sičama? Kad mi tamo, a tamo isto ima i snaša Mara i snaša Reza, Kata, Ana… i još nose crvenaše, ko i kod nas. A, prepovidali smo sa snašom Marom Šimunovom i tetom Anom Čupića - Danovića. Siče je najčistije selo, staro

[11] U tekstu je primjetno da to više nije ikavski govor o kojem govori Pavičić, 2000. Treba napomenuti da je Pavičićev članak iz 2000. godine pretisak enciklopedijske natuknice iz *Hrvatske enciklopedije*, sv. 3., iz 1942. godine.

[12] Autor je sebe u tekstu postavio kao nekoga iz brodskog kraja, a *oni* su iz novogradiškog kraja. Stoga nisu kao *mi* i ne pripadaju *našem svitu*.

[13] Brdska sela u brodskom kraju.

graničarsko, šokačko, kažu. Magić Mala je već križana, pola je Galicijana, ima i njiova crkva u selu, a u Kapele ima svake fele, Ličana najviše, to i pjesma kaže: *Šta će meni iz Kapele dika, Kapelu je naseljila Lika!*

U Selcima Zagoraca ima, a ima ji i u Vrbovoj i Bilom Brigu. Štivica i Komarnica su isto čista sela, al se tamo dost Davoraca naseljilo, a oni su iz Bosne doseljili, kažu Sičani, i već je to drukčiji svit. U brdu su sve stara, čista šokačka sela.

Siče je selo od četiri kraja i đeca se sprdala čim iz škole izajdu: *Kešerići stari grad, Đe se leže*

kopilad! Danas dvoje, sutra troje, A u petak, pun sepetak!

Gorljani – torljani!, Burići – turići!, Jankovići – bankovići!..."

„…Sičanke se jako široko nosile, četiri unteroka i troja krilca i jako dugačko, ko i Lužanke, Orijovke, ko naš svit. …"

„…Kad smo još i pjesme od ti sela čuli:

Siče selo i Magića Mala,
Bil me majko u ta sela dala?
Nejdi zlato, veliko je blato!
Siče selo i Živike blizu,
Diko moja, šalji mi avizu!

a te pjesme iste ko i u naši sela, rekli smo, e, neće više bit: naši, vaši, oni, njiovo, oni ekstra, a mi ekstra. Ta mi smo svi isti svit. Moremo kast, oko Kapele smo našli svit iste civilizacije, a bili tolike svjetlosne godine udaljiti." (Toldi 1994: 242-243).

Sve ono što se ovim istraživanjem o identitetu šokačke skupine pokazalo i otkrilo iščitavamo iz ovoga zapisa. Promotrimo li pozorno, uočit ćemo brojne razine i vrste identiteta koje se pojavljuju iz gotovo beskonačnog identitetskog polja, tj. mjesta gdje se proizvoljno u svijest pojedinaca i skupina uzima neki od identiteta. Sve su te identitetske razine i vrste zapisane u tekstu. Iz njega iščitavamo: unutarseoski identitet, međuseoski identitet, župski identitet, uži geografski identitet, uži regionalni identitet, identitet po djelatnosti, subetnički identitet, etnički identitet, identitet po odijevanju, jezični identitet i dr.

Karakteristično je za razinu identiteta unutar seoskih zajednica (unutarseoski identitet), napose ondje gdje obitavaju starosjedilački šokački rodovi, da se njihove obitelji ne prepoznaju prema prezimenima već po posebnim nazivima, obiteljskim nadimcima različita postanka. Nazivi mogu biti po imenima nekoga pretka (Matanovi, Filipovi, Abramovi), prema njemačkim ili turskim vojnim nazivima (Frajtovi, Firovi, Adnađ, Kapraljevi, Barjaktarevi, Strameštrovi, Taburovi), prema tjelesnim obilježjima (Karamanovi, Krnjakovi, Štulini, Čanglovi), prema zanimanjima (Birtovi, Kovačevi, Kasapovi, Kolarevi), prema kraju iz kojega su podrije-

tlom (Rvatovi, Baranjčevi, Kranjčevi, Bošnjakovi), ali i prema raznim zgodama iz prošlosti (Kršijini) (Toldi 1994: 251-252).

5. Konstrukcija identiteta i granice

Identifikaciju istraživane subetničke skupine možemo izvoditi sociološkim, odnosno etnološkim/kulturno-antropološkim teorijama o objektivnim i subjektivnim kriterijima (čimbenicima). Ono što sociolozi nazivaju objektivnim kriterijima identificiranja etničkih skupina: jezik, religiju, teritorij, društvenu organizaciju, kulturu, rasu i sl., samo se u nekim elementima može primijeniti na identificiranje subetničke skupine (Čačić-Kumpes, Zlatković Winter, Mežnarić, Simmel, Grbić, Čapo Žmegač). Tako kod šokačke skupine društvena organizacija nije sastavljena od institucija, ali zato jest od društvenih odnosa koji čine njihovu seosku zajednicu. Društvena organizacija prema nekim je autorima osnovni element definicije etničnosti, odnosno subetničnosti, jer ona uspostavlja granice i okvire koji razlikuju pripadnike skupine od nepripadnika. Potvrdu za to nalazimo kod ispitanika ove skupine koja na temelju svoje teritorijalne zajednice čini društvenu organizaciju i uspostavlja čvrstu granicu prema susjednim seoskim zajednicama. Ona je puno čvršća nego granica prema pripadnicima drugih subetničkih skupina koje žive u samoj njihovoj seoskoj zajednici (Srbi, Poljaci, Ukrajinci, Česi). Pretpostavimo li da je kultura zapravo cjelina razlikovnih elemenata subetničkih skupina te da su one zasnovane na društvenoj strukturi, a vidjeli smo da jesu u svim elementima osim kod elementa institucije, onda su drugi elementi manje važni za izgradnju identiteta subetničkih skupina (usp. Čačić-Kumpes, Zlatković Winter, 1991: 152-153).

Etnolozi također govore o objektivnim i subjektivnim kriterijima (čimbenicima) identiteta koji se koriste za identifikaciju sa zajednicom. Objektivna obilježja koja određuju granice društvene zajednice nazivaju *indikatorima*, a subjektivne čimbenike *markerima*, a oni se dalje dijele na objektivna obilježja i želju skupine da bude drukčija i da se razlikuje.

Skupina koja je predmet našeg istraživanja ima svoje indikatore, tj. objektivne čimbenike identifikacije koji su samo njihovi. Tako je, primjerice, upravljanje seoskom društvenom zajednicom svojstveno samo toj skupini i specifično za nju na osebujan način, a unutar toga rješavaju se problemi koji se tiču samo nje. Primjerice, sklapanje brakova, kako u prošlosti, tako i danas, posebnost je samo te skupine. Pri izboru partnera postoje nepisana pravila o tome odakle se, odnosno iz koje skupine ili seoske zajednice, bira budući bračni partner. Naime, u prošlosti je bila uobičajena pojava da šokačka skupina bira muža, odnosno ženu iz svoje skupine, pri čemu je prvenstvo imala osoba iz vlastite seoske zajednice (seoska endogamija), zatim iz najbliže susjedne zajednice, a tek onda iz udaljenijih zajednica.

Koga se ženilo i iz kojih sela?

„Prvo je bilo da ćeš se ženit iz Kuta, di ćeš ti u Bebrinu, ni tamo dalje. Onda se pazilo samo na srodstvo, sada toga nema. Pazilo se na najmanju sitnicu u srodstvu." I. I. (1930.) M

„Treće četvrto kolino nisi smio se ženit. Sve je to došlo izvana kasnije, nisu bili ko nas dva, mi se iz komšiluka oženili." N. P. (1937.) M

„Zatim se ženilo iz Bebrine najprije. Ne bi se uzela neka koja je doselila. Iako su odnosi s Bebrincima loši bili, ženilo se prije otale nego Galcijanku il pravoslavku iz Kuta." I. I. (1930.) M

Zašto se to tako radilo?

„Nije starosjedilac ta žena, jer starosjedilac je bio bog i batina." N. P. (1937.) M

„Manje-više danas toga nema, ali gleda se i danas." A. I. (1930.) Ž

„Kad smo se mi ženili, to je još bilo. Za moga sjećanja dvije su djevojke udane u Brdo. Bara djeda Mate u Stupnik za Tanculića, a Reza Mačićeva u Oriovac. Za Šokce starosjedioce su se udale, kake Ličane. U svom životu ja se sjećam samo su se njih dvije cure udale u Brdo." I. I. (1930.) M

„Na primjer B. (prezime) kod nas. Svi kažemo da je on starosjedilac, al nije. On je doselio iz Like. Djed iz Like priženio se babi njiovoj. Ona i moja prababa su bile dvi sestre. Ova se udala za mog pradida, a ova priženila. Kažu da je Ličan bio taj neki B., kasnije je uzeo prezime F." A. I.(1930.) Ž

„Oni su ispod Velebita došli. To je pravoslavno prezime B., oni su se prekrstili ko i Lj. (prezime). Oni kad su se prekrstili privatili su ovu vjeru, jesu privatili su, oni možda idu više u crkvu nego ja, a i moja familija." N. P. (1937.) M

Činjenica je, ali i predodžba stanovnika „uz cestu", da su posavska sela naseljena šokačkom subetničkom skupinom gospodarski nerazvijenija. No i činjenica je da je tradicija puno snažnija u životu njezinih pripadnika i da su kulturno homogeniji od stanovnika „uz cestu". Sela uz cestu Nova Gradiška – Slavonski Brod gospodarski su razvijenija, više podložna utjecaju urbanih sredina i kulturno heterogenija. Stoga muškarci danas biraju žene iz Posavine, ali i iz sela „uz cestu". Žene iz sela „uz cestu" vrlo će se rijetko udati i živjeti u šokačkim posavskim selima, i to samo ako je muškarac boljega ekonomskog statusa, ali ne u tradicionalnom smislu kao, recimo, bogat poljoprivrednik, već da je potpuno okrenut suvremenom kapitalističkom gospodarenju u trgovini ili malom poduzetništvu. S druge strane, žene iz šokačkih posavskih sela nastoje se udati u sela „uz cestu" jer time sebi osiguravaju viši društveni status. Ipak se dijelom zadržavaju u svojoj šokačkoj skupini, osobito u selima udaljenijim od prometnica (željeznička pruga, autocesta). Muškarci iz šokačke subetničke skupine najvećim se dijelom žene djevojkama iz svoje skupine, iz okolnih sela i tada se zadržavaju u svojoj seoskoj društvenoj zajednici. Ako uzmu ženu iz sela „uz cestu", gotovo u pravilu migrira-

ju u ta sela ili grad. Šokačka skupina ima svoj način gospodarenja. Uz radni odnos, danas, okrenuta je stočarstvu i ratarstvu, što joj daje važnu dopunu prihoda. Skupine imaju svoje blagdane i uz njih vezane običaje. Osim toga i različite obljetnice građanskih udruga određuju razlike.

Subjektivni su čimbenici (markeri) koji imaju objektivna obilježja u ovoj skupini sljedeći: staroštokavski govor, nošnja, pjesme i običaji. Pripadnici ove skupine također žele biti drukčiji, žele imati vlastite posebnosti. Svoju posebnost ističu hvaleći svoju seosku društvenu zajednicu, koja je za njih „najbolja i najsložnija", ne samo u odnosu na seosku zajednicu doseljenika već i u odnosu na prve seoske društvene zajednice svoje subetničke skupine.

Ova lokalna društvena zajednica objektivno određuje svoju pripadnost selu. No, subjektivna pripadnost lokalnoj zajednici (određena markerima) prelazi te okvire i stvara zamišljene granice, a one se temelje na jedva primjetnim i beznačajnim razlikama. Ova šokačka skupina čvrstu granicu stvara prema šokačkoj skupini u najbližemu selu. Sa selima iza toga sela granica je labavija, dok je s udaljenima, ali susjednim selima, granica opet čvršća, no puno labavija nego prema najbližemu susjednom selu. Dok povlače te granice, pripadnici šokačke skupine nastupaju kao društvena zajednica određena područjem (selom). Iako ta zajednica ima i pripadnika drugih etničkih skupina (Srbi, Poljaci, Ukrajinci, Česi), to u određivanju granice prema svojoj subetničkoj skupini, kako smo vidjeli, nije bitno. Tek na upit jesu li svi pripadnici njihove seoske društvene zajednice jednaki, ispitanici navode razliku (distinkciju), najoštriju prema Srbima, pa zatim Ukrajincima, a najmanju prema Poljacima i Česima. Naime, distinkcija se temelji na religiji kao osnovi, a tek onda na etničnosti. To postojanje čvršćih ili labavijih granica u odnosu na druge možemo iščitati iz kazivanja pripadnika šokačke skupine, a radi dobivanja što točnijega uvida prenosimo cijeli razgovor:

Kada je nastalo selo Kuti?

„Navodno su Dikanovići prvi došli, jer Kuti su trebali biti gore na Popišanom brdu, kod ciglane u Slatniku. I onda su oni ovdje doselili rad ribe. To je bilo tako pričano i onda smo mi to uvik slušali ko djeca. Onda su nam Ukrajinci dolazili iz Rusije, Blajde… to je sve doselilio." N. P. (1937.) M

Kako su se zvali oni?

„Galcijani." I. I. (1930.) M

„Galcijani." I. A. (1930.) Ž

Oni su se razlikovali među sobom?

„Bili su Grkokatolici." I. I. (1930.) M

„Kajderovi su ko naše vjere, a ovi drugi Blajdini oni su Grkokatolici." I. A. (1930.) Ž.

„Pazite, Kajderovi su porijeklom iz Poljske, al se mišali sa…" N. P. (1937.) M

„Oni su ovdale odakle su i Fostačevi, oni su Poljaci…“ I. A. (1930.) Ž

„Oni su iz Poljske.“ I. I. (1930.) M

Kako se vi zovete?

„Mi smo Šokci.“ I. I. (1930.) M

Je li bilo kakve razlike između Šokaca i Galcijana u Kutima?

„Evo konkretno kod Fostačevi, oni su ženske uzimali iz Zagorja, znači da su još i onda pravili brakove miješane sa nama. Drugo, imali smo mi pravoslavce tud, oni su došli odnekud. Ima dosta kada su došli, ali nisu starosjedioci.“ N. P. (1937.) M

„Ma, kaki kad su oni došli!? Ne mogu se sjetiti koje godine… Oni nisu starosjedioci, oni su doseljenici, doselili se tu.“ I. I. (1930.) M

Je li bilo bolje oženiti Šokicu nego Galcijanku?

„To je bilo tako.“ I. I. (1930.) M

„Je, to je bilo tako.“ I. A. (1930.) Ž

„Nije se to onda po mom pojmu mislilo ni na naciju, ni na ovo ni ono. To se smatralo po mom pojmu, ni te vjere. Danas toga nema.“ I. I. (1930.) M

„Te su razlike nestale kada je došla ova prošla država, tobožnja Jugoslavija, i onda se više nije gledalo na to. Nije se gledalo ako oženiš pravoslavku il galcijanku, a nekada je to onim starijim ljudima bilo važno. Gledalo se.“ N. P. (1930.) M

„Sestra njegova (kazivača I. I.) uvik je govorila neće za Jovana zbog kuma, kum je katolik, Fostačevi su bili kumovi. Ne bi ona se udala za Jovana, kako bi kumovi na to gledali!“ I. A. (1930.) Ž

„Bolje sa Šokcima, oni su kao svojina, a s Galcijanima se moglo, a s pravoslavnim kaki, to nije bilo.“ I. I. (1930.) Ž

Paradoksalno je također da će se, unatoč čvrstoj granici prema susjedima Šokcima, ženidbene veze prije sklapati s njima, što je najpoželjnije, nego s pripadnicima spomenutih etničkih skupina u svojoj društvenoj zajednici (selu). Izgleda da je važnost izbora bračnoga partnera iz svoje subetničke skupine uvjetovana sveukupnim etnokulturnim nasljeđem. Naime, ista religija, običaji i govor omogućuju najveću bliskost, a to je najvažnije za brak jer je riječ o društvenoj zajednici u kojoj je brak i obitelj još uvijek temeljni i najvažniji cilj života pojedinaca (usp. Barth 1969.; Grbić 1993.; Čapo Žmegač 1997.; Škrbić Alempijević 2003.; Černelić, Rajković Iveta, 2010.).

Neki autori smatraju kako je identitet u predmodernim društvima bio oblikovan izravnim društvenim i kulturnim kontekstom u kojemu je pojedinac živio, a predodžbe i vrijednosti zajedničke skupine određivale su tko je pojedinac. S druge strane, tradicija u moderno doba ne nameće se pojedincu tako da je on *relativno slobodan* (istaknuo autor). Pojedinac sam definira vlastito kulturno nasljeđe, sa svojim potrebama, željama i ograničenjima koja ga okružuju. Prema tome,

pojedince u predmodernim društvima koje nazivamo tradicionalnim, možemo promatrati kao *nositelje kulture*, a u modernim društvima koja nisu tradicionalna i kada se tradicija više ne nameće pojedincima možemo ih promatrati kao *graditelje kulture*. Promatrana skupina u našem istraživanju ne može se oštro svrstati ni u jednu od ovih kategorija. Da su tradicija i tradicionalni elementi kulture još uvijek prisutni, vidi se iz iskaza ispitanika, bez obzira na to što je ispitivanje provedeno na početku 21. stoljeća. Drugim riječima, skupina pripada predmodernim društvima s obzirom na mnoge elemente, a njen je identitet određen rođenjem i mjestom življenja. Ipak, način života ove skupine istodobno je pod stalnim utjecajem modernoga društva, tako da pojedinci imaju prostora za samoizgradnju i samodefiniranje samoga sebe. Pojedinci svoj identitet mogu stalno revidirati, i to uz pomoć novih spoznaja koje neprestano pristižu iz tzv. vanjskoga svijeta, odnosno aktivnim odnosom prema okolini i vrijednostima.[14] No taj utjecaj modernoga društva nije jednako snažno zahvatio sve pojedince ove skupine. Kako je proces napuštanja tradicionalnih kulturnih vrijednosti proces duga trajanja, mlađi naraštaji iz ove zajednice prihvaćaju kulturu i vrijednosti modernoga, urbanog društva, potiskujući tradicionalnu kulturu i vrijednosti u gradnji vlastitog identiteta. Srednji, a osobito stariji naraštaj, još je svojim temeljnim identitetom određen tradicionalnim kulturnim vrijednostima. Vidimo identitetsku heterogenost među generacijama u skupini u kojima se isprepliće tradicionalno i moderno. Pripadnici ove skupine istodobno su *nositelji* i *graditelji* kulture. Uz to oni istodobno u sebi sadrže predmoderne i moderne kulturne vrijednosti u stalnom procesu izmjene (usp. Čapo Žmegač 2002: 19, prema Siebers 2000., Frykman 1999.).

Identitet skupine manje je obilježen objektivnom stvarnošću, a više konstruiranim predodžbama koje se, kako smo već vidjeli, temelje na mitu. Mit koji nalazimo u šokačkoj skupini razlikuje se od mita bilo koje druge skupine. Na toj razlici nastaje kolektivni identitet skupine, a identificiranje je druga strana razgraničenja. Kako svaka konstrukcija kolektivnog identiteta ima dvije dimenzije – prema unutra i prema van – te se dvije dimenzije također uočavaju kod šokačke skupine. Unutarnju dimenziju čine zajednički elementi, a tom se dimenzijom očituje istost članova. Kod šokačke skupine unutarnju dimenziju čine ovi elementi: zajednička prošlost, društveno-gospodarski položaj, pjesme, običaji, način govora, međusobni odnosi članova unutar skupine. Vanjsku dimenziju čine elementi zahvaljujući kojima skupine uspostavljaju razliku (granicu), često tzv. negativnim zrcalima kojima potvrđuju vlastitu originalnost i posebnost. Primjerice, šokačka će skupina

[14] Npr. kroz sudjelovanje u institucionalnom obrazovanju, sudjelovanje u radnim procesima, sudjelovanje u političkom životu, kroz utjecaje medija.

iznijeti sljedeće karakteristike za susjednu seosku društvenu zajednicu: „nikakvi" ljudi, nedruštveni, nesložni.

„A to ti je razlika ko Bog i šeširdžija. U Kuti je uvik bila sloga. Oni nikad nisu, ni dan danas jedinstveni. Takvi su ljudi. To sam čuo i od stari, od ćaće svog. Nikad se nisu Kuti i Bebrinci volili, samo radi toga."

„...u Bebrini nema teorije da te neko počasti. Moš bit i kolega, čak i rođak daljnji, nema tu ništa. Kad su svatovi u Bebrini, dođu dečki, tamo nema da ćeš popit rakiju (u Bebrini), oni dođu u Kute, oni oženjeni, odma đe je pečenka jelo i piće. To je takvi mentalitet." S. D. (1943.) M

„Za moj pojam ni što sam mještanin Kuta, nema sela ko što su Kuti. Dobro, mi moramo reć da je to to. Bebrinici, to su ljudi manje-više nedruštveni, sebični su, neće se sastati vako grupno i ljudski kao sad vako mi. To kod njih nema.U drugim selima je već drugčije. U Banovcima dosta loš mentalitet, u Kaniži kudikamo bolje, a Kobaš znam da je bolje i od Banovaca i Bebrine, a sada je u Stupniku dobra sloga." I. I. (1930.) M

„Bebrinci idu kolima iz vinograda, i sada Kutljan ide pješke, oni neće povest. Onda znaš koji su to ljudi. On prođe tebe i ne poveze te. Kad ide moj otac ili ja, ajd u kola ako naiđeš na koga." N. P. (1937.) M

Mitom o istosti skupina učvršćuju svoju ustrajnost za održavanje skupine (koheziju) (usp. Čapo Žmegač 2002: 20-21).

Pravu potvrdu teorije prema kojoj društveni identitet leži u razlici, a razlika se utvrđuje spram onoga što je najbliže i predstavlja najveću prijetnju vlastitom identitetu, nalazimo kod ove skupine. Većina je ispitanika šokačke skupine najveću napetost iskazala prema najbližoj seoskoj društvenoj zajednici, prvomu susjednom selu – Bebrini. Iako je i ta seoska društvena zajednica u subetničkome smislu također šokačka, u velikoj je mjeri prisutno tzv. negativno zrcaljenje i napetost (usp. Čapo Žmegač 2002: 22).

Je li prije bilo i ima li još kada svađa sa susjedima?

„Imali su problema s Kobašom nekad, tukli se dečki…" N. P. (1937.) M

„A što ćemo reć? Evo, Bebrina je najveći problem, oni su najgori za nas od kada je nogomet, u svemu su protiv nas, i to ostaju za moj pojam." I. I. (1930.) M

„Iako nam je župa tamo…" N. P. (1937.) M

„Banovci, oni su neutralni bili… S Kanižom se živi manje-više ko i u Kutima…

Kada se ide na utakmice u Kobaš, to se slaže bolje nego s Bebrinom, a sa Stupnikom isto tako. Sa Stupnikom nije bilo konflikta, a s Kobašom je. Ja se sjećam, kad sam ja imo petnaest godina, kad su došli Kobašani i rasterali kolo, Kutljani ih isterali i jednog su ranili. Moj otac i grupa stariji i mlađi ljudi dočekala ih na kraju sela i tu su ih operjali još dobro. Najviše je s Kobašom bilo takvih svađa." I. I. (1930.) M

A s Bebrinom kako je bilo?

„Bebrina je bila… mekani ljudi, čim si viknio, oni su noga. Bilo je i s njima (svađa, op. M. V,), kako ne." I. I. (1930.) M

Na slično postojanje napetosti i prisutnost negativnog zrcaljenja spram najbliže seoske/gradske društvene zajednice i pripadnika iste etničke skupine te pozitivan odnos i dodir s *drugim,* koji je bitno različit, nailazimo i u drugim hrvatskim regijama (usp. Nikočević, 2007: 24-26)[15].

Nadalje, šokačka subetnička skupina može se promatrati kroz znanstvenu paradigmu norveškoga antropologa Fredrika Bartha. Uzimajući tako Barthove teoretske postavke iz 1969. godine, subetnički identitet šokačke skupine možemo odrediti kao izraz društvene organizacije kulturne različitosti, a obilježja tih različitosti nastala su uslijed interakcijskih, povijesnih, gospodarskih i političkih okolnosti, stoga su obilježja *situacijska*, a ne urođena. Nadalje, ova subetnička skupina ima pripisana ili samopripisana obilježja te se kulturno razlikuje, njeni članovi to ističu u označavanju različitosti spram drugih skupina, tvoreći tako granicu. Barth je 1994. godine doradio svoju teoriju iz 1969. (nakon 25 godina) jer je bila statična te nije mogla objasniti promjene identiteta skupina. Kultura skupina, odnosno njihov identitet, prolazi mijenu kroz vremenski kontinuum. Kultura se mijenja, kulturni se elementi prenose s generacije na generaciju, a pojedinci uče i prikupljaju vlastita iskustva. Obitelj je ključna ishodišna točka gdje se odvija mijena identiteta. Različita individualna iskustva pojedinaca u obitelji stvaraju različitu individualnu kulturu pojedinaca. U interakciji s drugim članovima obitelji nastaje i mijenja se identitet. No Barth je to stajalište primijenio na obitelji u urbanim sredinama. U našem se primjeru radi o subetničkoj skupini koju prije svega određuje ruralnost, odnosno seoska društvena zajednica kao temeljna podloga identiteta. Koliko se god pojedinci, osobito muškarci, mijenjali i stjecali različita iskustva te time mijenjali svoju individualnu kulturu, njihova se subetnička pripadnost skupini neće promijeniti. Subetnički identitet ostat će nepromijenjen. Naime, u subetničkim skupinama, odnosno u seoskim društvenim zajednicama u kojima se te skupine nalaze, obitelj je i dalje vrlo velik i snažan čimbenik održavanju subetničkog identiteta. Šokačka seoska društvena zajednica koja nam je poslužila kao uzorak u istraživanju izgrađena je u prvoj polovini 18. stoljeća, no u njoj se sve do današnjih dana predajom prenosilo podrijetlo svih prezimena, i to uz objašnjenje o prijašnjoj pripadnosti nekoj drugoj regionalnoj ili subetničkoj skupini, dakako ako je takve

[15] Lidija Nikočević u raspravi o lokalnim i etničkim identitetima navodi primjer talijanske i crnogorske zajednice. Tako talijanska zajednica iz Vodnjana ima odlične odnose sa susjednom crnogorskom zajednicom iz Peroja, dok se prema drugoj susjednoj talijanskoj zajednici u Galižani primjećuje napetost karakteristična za slične zajednice u neposrednom dodiru.

pripadnosti bilo. Istraživana subetnička skupina svoj identitet određuje prostornim (teritorijalnim) smještajem, a na taj ga način i čuva, tj. u seoskoj zajednici. Ključno je mjesto gdje se odvija stvaranje, očuvanje i mijena identiteta njena seoska zajednica. Tek promjenom mjesta življenja i selidbom u veliku urbanu sredinu Barthova izmijenjena teorija djelomice se održava kao moguća (usp. Puljar 1999: 1-3, prema Barth 1994: 11-15).

Zajedništvo i samosvijest šokačke seoske društvene zajednice, koji su preduvjet i bez kojih nema identiteta ove zajednice i skupine, utemeljena je na onom što je povijest objektivno izgradila (objektivni kulturni sadržaj). Objektivni kulturni sadržaj nezaobilazna je činjenica, utkan je u skupinu i zapravo je sama ta skupina. Taj se kulturni sadržaj zbog toga treba nužno promatrati kao biološko-kulturna cjelovitost i jedinstvenost konkretne zajednice i skupine. Dakle, postojanje istraživane zajednice i skupine u njoj uopće ne bi bilo moguće bez objektivnog kulturnog sadržaja. Budući da se objektivni kulturni sadržaj čuva, prenosi i predaje u obitelji i seoskoj zajednici, iz naraštaja u naraštaj, onda se povijesnost nikako ne može zaobići pri promišljanju identiteta (usp. Supek 1989: 145-151).[16] Prema tome nameće se pitanje ima li neka zajednica i skupina potrebu definiranja svojeg zajedništva i samosvijesti *tek onda* kada dođe u interakciju s drugom zajednicom ili skupinom. Šokačka seoska društvena zajednica imala je samosvijest i osjećaj pripadnosti svojoj skupini prije svake interakcije s drugim zajednicama i skupinama.[17] Interakcija s *drugim* učvršćivat će je, a ne stvarati samosvijest i pripadnost – identitet. Stoga je u svako promišljanje lokalnih, subetničkih i etničkih identiteta potrebno polaziti uvažavajući rezultate dobivene ovim istraživanjem, odnosno redefiniranjem bartovskih teorijskih polazišta jer se uvažavajući samo ova polazišta očito zapada u redukcionizam (usp. Heršak 1996: 313-320).

Nova znanstvena paradigma koja se temelji na Barthovu djelu iz 1969. godine uključuje promatranje odnosa među različitim etničkim i subetničkim skupinama, a uopće se ne bavi proučavanjem kulturnoga sadržaja i obilježja neke zajednice. Novim znanstvenim pristupom kultura se shvaća kao dinamičan proces

[16] Naravno, kulturni je sadržaj i promjenjiv, ali ovdje to ne mislimo u kontekstu promjene identiteta kako ga navodi Barth nego u kontekstu promjene kulturnog sadržaja. No to ne mijenja činjenici da kulturni sadržaj uvijek jest nešto što je bezuvjetno u prošlosti nastalo.

[17] Istraživana seoska zajednica i šokačka skupina u njoj postoji i svjesna je sebe kao *mi*, isto tako kao što postoji seoska zajednica i skupina Hrvata kajkavaca u Martinskoj Vesi na Savi između Siska i Zagreba koja je također svjesna sebe kao *mi*. Zamislimo da se ove dvije zajednice (i skupine) nikada nisu susrele i nikada nisu susrele neku drugu skupinu. Pretpostavimo nadalje da su jedna drugoj najbliži susjedi. S velikom sigurnošću možemo tvrditi da ove dvije zajednice (i skupine), ako se ikada susretnu, neće tada graditi svoje identitete. Npr. objektivni kulturni sadržaj, kajkavski dijalekt i štokavski ikavski dijalekt stare akcentuacije, postoji (postojao je) neovisno o kontaktu zajednica, a postojao bi da do kontakta nikada i nije došlo, čime teorijsko razmatranje identiteta isključivo kao funkcije socijalne interakcije zaista ostaje manjkavo (usp. Herašk 1996: 313-320).

u čijemu je središtu predodžba o jasnim granicama među kulturama. Dakle, uz pomoć te nove paradigme možemo proučavati komunikacijski proces istraživane skupine, unutar nje same i izvan nje prema vanjskim skupinama, a uz povijest i kulturni sadržaj proučavat ćemo granice i održavanje granice u interakcijskome procesu. Primjenjujući navedenu paradigmu, uočavamo da se šokačka subetnička skupina u istraživanoj seoskoj zajednici ponaša u skladu sa zakonitostima koje donosi ta paradigma (interakcija, odabir i pripisivanje kulturnih sadržaja, distanciranje, stvaranje *granice*). Šokačka skupina deklarira se prema van pod nazivom *Šokci*. Unutar same seoske (prostorno određene) društvene zajednice pripadnici se razlikuju po podrijetlu i mjestima iz kojih potječu. Seoska se zajednica dijeli na dva dijela:

„Dečki izmed sebe, a iz kojih razloga ne znam. A i djeca ono Gorljani i Doljani se razdvajali nek su Šokci i jedni i drugi."

Zašto su se Gorljani i Doljani razdvajali?

„E, tkoj jači."

Gdje je granica?

„Granica je kod crkve. Kod škole." I. D. (1933.) M

Kako se selo dijeli?

„Na *gornji* i *donji.* Crkva je granica. Uvik smo se tukli, Gorljani i Doljani. Svaku večer smo se mi tukli. Sad to više nema. Više se školuju, kulturniji su postali." N. P. (1937.) M

Međutim, osim obuhvaćanja subetničkih skupina ovom znanstvenom paradigmom te praćenja komunikacijskoga procesa unutar i između skupina, za potpuno je razumijevanje subetničkog identiteta istraživanih skupina u obzir potrebno uzeti povijesne procese i naslijeđene kulturne elemente (usp. Barth 1969: 217-218, prema Grbić 2006: 38-39).

6. Stvaranje, promjenjivost i trajanje identiteta

Za cijeli prikaz procesa nastanka mnogih identiteta poslužit ćemo se predajom o nastanku naselja šokačke skupine koju smo izabrali za uzorak u ovome istraživanju. Radi se o predaji o doseljenju stanovnika, nastanku mjesta i rodovima koji su izgradili seosku društvenu zajednicu Stupnički Kuti. O naseljavanju mjesta govori predaja koja se usmenim putem sačuvala do današnjih dana, a ona glasi ovako:

„Kuti su nekada bili smješteni između sela Stupnika i Slatinika, ispod 'Popišanog brda'. Prvi je na sadašnje područje doselio neki predak obitelji Dikanović u potrazi za ribom, jer je kraj istom obilovao. Nakon njega doseljavaju se obitelji Imrović, Šti-

vić i Vuković, a postupno i druge obitelji. Šokačka prezimena su Dikanović, Agić, Alagić, Ferić, Imrović, Štivić, Stvorić, Vuković i Bogdanović. Dikanovići su starosjedioci, Agići, Alagići, Ferići, Štivići, Imrovići i Stvorići su Bosanci, a Vukovići i Bogdanovići Ličani. Prezimena Blajda, Fostač, Kajder, Havriliv, Bunjo, Tatarčuk su galcijanska, dok su prezimena Mujdža, Borojević, Mehandžija, Drakulić, Gagić vlaška." S. V. (1944.) M

Međutim, nešto stariji oblik predaje zabilježila je kutska učiteljica Jelka Štimac 1943. godine. U tom je obliku predaja objavljena u jednome brodskom kulturnopovijesnom zborniku. Donosimo dio teksta koji o tome govori:

„Selo je postalo u XVIII. Stoljeću, kako nam predaja kaže. U poviesti naseljavanja Slavonije možemo razlikovati tri faze. Prvu nakon Karlovačkog mira 1699. god., drugu nakon Požarevačkog mira god. 1718. i treću nakon Beogradskog mira 1739. godine. Kad je Austrija preuzela Slavoniju do Save 1700. god., nastojala je da razštrkani narod sakupi duž glavne sredovječne longitudinalne ceste. Tako su počela nastajati sela od Broda do Oriovca izpod Brda. Za Kutljane je bilo određeno mjesto između Stupnika i Slatinika, zvano Lug. Vjerojatno će biti ta predaja istinita, jer i danas najstarije obitelji sela imaju tamo svoje posjede, kao obitelji: Dikanovići, Štivići i Vukotići. U kutu blizu Mrsunje naselio se jedan član obitelji Dikanovića, – gdje je današnje selo – u XVIII. stoljeću i to zato, da se više može baviti ribolovom. Susjedi su to mjesto nazvali Kuti. Pomalo je broj stanovnika počeo rasti, i tako su nastali prvi temelji današnjeg sela." (Štimac 1943.).

Nakraju navodimo najstariji oblik predaje, koji je također zapisao mjesni učitelj pučke škole 1894. godine:

„Priča o postanku mjesta

Za pravo se ne zna kada je mjesto naseljeno. Svakako će to biti poslije oslobođenja Slavonije od Turaka. (poslije Karlovačkog mira god. 1699.) Donle je narod, po kazivanju starijih živio razštrkan po svom polju, koje je za svoje gospodare obrađivao.

Poslije oslobođenja Turaka, pala je oslobođena zemlja pod vojničku upravu, osobito pako onaj dio, koji je blizu međe Save. Vojnička uprava nastojala je razštrkani narod naseliti uz cestu, koja je vodila iz Broda u Orijovac. Za Kutljane – po pripovijedanju narodnom bilo je određeno mjesto između Stupnika i Slatinika – Lug zvano. I zbilja još i dan danas, imade ljudi, koji posjeduju zemljište kao: Dikanovići, Imrovići, Štivići i Vukovići.

Neki Dikanović strastven ribar, naselio se prvi u Kutima i to upravo ribolova radi. Slijedili ga srodnici i tako postalo selo Kuti.

Po značenju riječi Kuti (kut, kuta) morali su prvi naseljenici biti u kutu ili Mrsunje ili pak kakve šume, što će biti i istinito."[18].

[18] Citat preuzet iz *Spomenice pučke škole Kuti 1894.-1927.*

Ovdje se nameće pitanje nastanka konačnog oblika predaje. Je li se predaja o nastanku mjesta, poznata njegovim stanovnicima danas, očuvala usmenim prenošenjem s koljena na koljeno gotovo tri stoljeća, ili je njeno zapisivanje sredinom 20. stoljeća izvršilo obnovu sjećanja, i stvaranje predloška za čvrstu priču? Zasigurno je postojao istodobno usmeni i zapisani oblik predaje od kraja 19. stoljeća. Tijekom 20. stoljeća došlo je do njihova međusobnog utjecaja i učvršćenja poznate strukture priče. Predaja može putovati od jednog do drugog medija (usmena predaja, arhivski zapis, članak u knjizi, usmena interpretacija), padati u zaborav i ponovno oživljavati. U obnovljenoj (pamćenoj) priči stanovnici doživljavaju simbol svojega identiteta (Marks 1994: 10-12, 14).

Na temelju ovih triju vremenski različito datiranih izvora možemo analizirati predaju o nastanku sela i vidjeti kako se proces stvaranja identiteta događao u nekoliko faza. Pri tome možemo utvrditi stupanj povijesne istinitosti predaje, zatim utvrditi vremenski početak, vidjeti različite vrste identiteta i transformacije tih identiteta tijekom vremena i nakraju objasniti potrebu konstrukcije identiteta seoske zajednice. Podjela procesa na faze uvjetna je, jer se ne može povući oštra crta koja bi označavala završetak jedne i početak druge faze, kako u kronološkome, tako i u sadržajnome smislu.

Promatramo li predaju o doseljenju, primjećujemo kako ona u najstarije doba, ima najčvršću strukturu (kostur), a identitet je prije svega ograničen na prostornu pripadnost, dok se identitetska granica prema *drugomu* još uvijek ne da prepoznati (Kuti početak 18. st.). Ta prva faza stvaranja identiteta u seoskoj zajednici počinje početkom 18. st. i traje gotovo do konca 18. st., odnosno do potpune stabilizacije na novome prostoru, jer 1764. godine završava doseljenje najstarijih šokačkih rodova. U ovoj se fazi stvara kolektivno pamćenje i svijest o vlastitome postojanju, odnosno zajedničko povijesno iskustvo (usp. Čapo Žmegač 1997: 75). Zajedničko povijesno iskustvo bitan je čimbenik koji stanovnike, kako male zajednice, tako i uže ili šire regije, ujedinjuje i daje im osjećaj zajedničke pripadnosti. Zbog toga se sjećanje o postanku, doseljenju i strukturi žitelja predajom prenosi kroz vrijeme na nove naraštaje (usp. Čapo Žmegač 1998: 291).

Na pitanje o tome kada je kod samih stanovnika razmatrane seoske zajednice nastala svijest o povijesnosti i svijest o povijesti vlastitoga naselja, odgovor se dobrim dijelom može dobiti usporedbom s nastankom nacija.[19] Zasigurno je svijest

[19] Sve do raspada dvaju starih kulturnih sustava, vjerske zajednice i dinastičkoga kraljevstva, pojava nacije nije bila moguća. Zbog slabljenja utjecaja vjere, zbog promjena nastalih u doživljaju svijeta nakon geografskih otkrića i sve rjeđe uporabe latinskoga, a u korist narodnih jezika, zatim zbog slabljenja suverenosti kraljeva od 17. stoljeća (u tzv. mesijansko vrijeme), istodobnost prema božjoj volji koju se shvaćalo najbitnijom (kao ovdje i sada) činjenicom, počinje se doživljavati drugačije (Anderson 1990: 21-31; usp. Smith 2003: 136-137).

kakvu spominje Anderson još uvijek prevladavala u promatranoj seoskoj zajednici, ali postojanje neke vrste svijesti o sebi i drugima ne smijemo olako odbaciti, iako za to nemamo čvrstih dokaza. Jer nije se, takoreći, ni iz čega i odjednom moglo doći do svijesti o vlastitu identitetu.

Prihvatimo li Andersonove postavke kako nacija, a tako i lokalna zajednica, nastaje zamišljanjem čiji je uzrok pojava tiskarskoga kapitalizma, točnije novina i knjiga, nikako ne bismo trebali zaobići činjenicu, ranije spomenutu (usp. Čapo Žmegač 1997., 2000.), da je i kod onih zajednica koje nisu imale tisak postojalo povijesno sjećanje na protekle događaje. To se sjećanje s koljena na koljeno prenosilo usmenom predajom. Ne treba zaboraviti ni da je važan činitelj povijesnoga sjećanja upravo područje (teritorij) odakle su se doselili i mjesto kamo su se doselili („...s mjesta Lug smjestili se u 'kutu'…"). Također na umu treba imati i ekonomski razlog (ribarstvo). Sve su to razlozi koji su ključni za stvaranje identiteta (Smith 1998: 23).

Dalje uzmimo Smithovu postavku o nastanku zapadnih nacija. Postoje četiri komponente koje čine zapadni model stvaranja nacije: 1. povijesni teritorij, 2. pravno-politička zajednica, 3. jednakost pripadnika zajednice i 4. zajednička građanska kultura i ideologija.

Primijenimo li ovaj model na ovo naše istraživanje i prebacimo li ga na razinu izgradnje identiteta lokalne zajednice, tada možemo uočiti da su prvi i četvrti element najvažniji te da se mogu jasno primijetiti u analizi identiteta seoske zajednice. Ipak, četvrti je element potrebno malo modificirati, tj. nazvali bismo ga *zajednička ruralna kultura i svjetonazor*. Tako sjećanje na povijesni teritorij oko šume Lug i (pretpostavljena) jasna svijest o teritorijalnim granicama seoske zajednice prema drugima, pamćenje o prvim doseljenicima i razlozima za taj čin potvrđuju opravdanost prvog elementa. Svi stanovnici ove seoske zajednice po svojim su tradicionalnim, odnosno običajnim pravima i dužnostima izjednačeni, a prema višim upravno-političkim institucijama (općina, kotar) lokalna zajednica promatra se kao jedinstvena politička cjelina, čime se potvrđuje opravdanost drugog i trećeg elementa (usp. Smith 1998: 25-30). O četvrtom elementu više će biti riječi dalje u tekstu.

U drugoj fazi, ili međufazi, predaja s vremenom dobiva nove sadržaje, i to dobrim dijelom pod utjecajem migracijskih procesa, odnosno porastom prometnih komunikacija (Kuti, početak 19. st.). Druga faza izgradnje identiteta stanovnika u seoskoj zajednici uočava se od početka 19. i traje gotovo do konca 19. st., kada se doseljavaju novi stanovnici. Do tada se rodovi međusobno razlikuju samo po mjestima doseljenja, a u odnosu na druge, kasnije doseljene, vjerojatno se tek tada počinju identificirati kao šokački rodovi. Najveću vjerojatnost ima činjenica da se

katolici u selu međusobno identificiraju i razlikuju kao Bosanci, Ličani i starosjedioci (možda se starosjedioci već nazivaju Šokcima, dok svijest o hrvatstvu, ako je ima, postoji tek u začecima).[20]

Mijenja se stari identitet i svijest poimanja vremena, odnosno povijesti (Anderson, 1990: 21-52). Zbog toga se uz prostornu pripadnost u predaji pomalo određuje i simbolička, odnosno zamišljena[21] subetnička pripadnost kao štit starosjedilaca (ranije doseljeni) u odnosu na pridošlice (kasnije doseljeni). Isto tako, budući da prostor u dinamičnijem društvu postaje nedostatna odrednica u zaštiti vlastitog identiteta, simbolička ili zamišljena pripadnost takvom društvu postaje jedina moguća zamjena. Onaj tko se doselio ranije također mora svoju „starost" dokazati sadržajem pojma, najčešće po geografskom ili rodovskom podrijetlu. Tako se na ovoj razini primjećuje nastajanje identitetske granice prema *drugomu* (usp. Čapo Žmegač 1997: 73-75).

Uočenu promjenu u poimanju identiteta stanovnika seoske zajednice pokušat ćemo objasniti Andersonovom teorijom o razvoju tiska. Naime, pojava tiska u 15. stoljeću uzrokovat će masovnu pojavu knjiga i novina u 18. stoljeću koje će biti dostupne sve većemu broju stanovništva. Pojedinac će se čitajući moći poistovjetiti s likovima, a putujući s njima kroz vrijeme, steći će uvid u razvoj događaja. Krećući se tako kroz stvarno, kalendarsko vrijeme mnoštvo će pojedinaca, čitajući novine, moći upoznavati ljude i događaje i pri tome zamišljati vremensko kretanje. Ta promjena u načinu shvaćanja vremena kod sve većega broja pojedinaca i upoznavanje sa sadržajima iz vlastite prošlosti koji ulaze u novine i knjige postat će podlogom za nastanak nacija. Shvaćena kao čvrsta zajednica (društveni organizam), nacija se kreće kroz povijest neprestano i ravnomjerno, sa svima koji je čine (usp. Anderson 1990: 32-33).

Dodamo li tomu poznate povijesne činjenice, odnosno pojavu školstva u prvoj polovini 19. stoljeća[22], što će, zahvaljujući pismenosti i vještini čitanja, kod stanovnika sela polako omogućiti i promjenu u poimanju vremena (kao kalendarskoga), onda tu možemo tražiti uzroke promjene poimanja identiteta u ovoj seoskoj zajednici.

Prihvatimo li činjenicu da do promjene u poimanju vremena u promatranoj seoskoj zajednici dolazi već u prvoj polovini 19. stoljeća, možemo pretpostaviti da se do tada predaja o postanku naselja prenosila usmenim putem, vjerojatno bez pojma o vremenu stvarno proteklome od trenutka doseljenja. Pismenost koja je

[20] Konkretnih dokaza za postojanje etničke svijesti za istraživanu seosku zajednicu nema.

[21] Zamišljena je ona pripadnost koja se konstruira u svijesti pripadnika neke zajednice (usp. Anderson 1990: 44-52).

[22] Pučka škola u Kutima osnovana je 1830. godine. Podatak preuzet iz Antun Cuvaj: Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, sv. II., str. 487., Zagreb, 1910.

omogućila čitanje i učenje o mjerenju vremena, uvjetovala je kod stanovnika seoske zajednice promjenu samoga poimanja vremena. Nadalje, krajem 19. stoljeća učitelji počinju zapisivati i sami istraživati prošlosti na temelju tiskanih knjiga, zapisana predaja na narodnome jeziku dobit će patinu drevnosti i nepromjenjivosti. Tada će, nakon slabljenja usmene predaje i shvaćanja vremena kao kalendarskog, te zahvaljujući postojanju čvrstog i vjerodostojnog zapisa, identitet stanovnika seoske zajednice preko čitanja zapisa postati (postajati) *zamišljen*. (usp. Anderson 1990: 31-44). Andersonova postavka kako čitanje novina postaje sveopća navika tek se djelomice odnosi na seosku zajednicu jer njezini pripadnici tu naviku nisu mogli steći u onolikoj mjeri u kojoj su je imali stanovnici gradova, barem to nije bilo moguće u prvoj polovini 20. st. No možemo se složiti da čitanje novina i knjiga na narodnom jeziku ima glavnu ulogu u nastanku nacionalne svijesti (Anderson 1990: 48; usp. Smith 2003: 137-138).

U posljednjoj fazi izgradnje identiteta stanovnika seoske zajednice predaja dobiva najsvježiji sadržaj i donosi najviše podataka (Kuti, kraj 19. i početak 20. st.). Tada je najveća i gustoća zapisa svake vrste koji nam koriste kao građa za analizu.

Sve učestaliji migracijski procesi i sve bolja prometna povezanost prostornu pripadnost gotovo potpuno potiskuju u drugi plan. Simbolička ili zamišljena pripadnost postaje primjerenom zaštitom vlastita identiteta zajednice jer je uslijed sve veće društvene dinamike, njezin integritet narušen. Simbolički identitet na najmlađoj vremenskoj razini snažno podupiru sve vrste državnih institucija (škola, religija, poduzeće, udruga). Ključnu ulogu u tome ima stvaranje identiteta „odozgo", preko školstva i tiska. Nastaje potpuna svijest o posebnosti pripadnika neke zajednice. Identitetska granica prema *drugomu* postaje sve jasnija i čvršća, a njen prijelaz postaje sve teži, a distanca prema *drugomu* sve bliža konfliktu. Tako unutar sela jasno postoji razlikovanje na etničkoj razini, a te razlike potječu od etničke, regionalne i vjerske pripadnosti (usp. Čapo Žmegač 1998: 289). Katolici u selu pravoslavne zovu *Vlasi*, a Ukrajince i Poljake iz Galicije *Galicijanima* ne razlikujući pritom njihovu etničku i vjersku pripadnost. Pravoslavni i Galicijani katolike zovu *Šokci*. Između pravoslavnih i katolika, sada već potpuno svjesnih zasebnih identiteta, može se uočiti prilična distanca o kojoj u 20. st. svjedoči poslovica: „Ni u tikvi suda, ni u Vlahu (Šokcu) druga". Distanca isto tako postoji između katolika i Galicijana. Katolici starosjedioci znali bi na uvredljiv način o Galicijanima reći kako „svaka njiova kuća ima neki duv"[23].

Nastajanje identitetskih subjekata u seoskoj zajednici u uskoj je vezi s pojavom nacionalne svijesti. Izgradnja cjelovite nacionalne svijesti stanovnika seoske zajednice odvija se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a vode je institucije građan-

[23] Na standardnom hrvatskom jeziku: „Svaka njihova kuća ima neku duhu/zadah" (prema Anić, 2003., duha, reg. ekspres. vonj, zadah (uglavnom neodređeno neugodan).

skoga društva i infrastruktura (škola, tisak, prometna povezanost), a do tada je njezino stvaranje bilo nemoguće (Čapo Žmegač 1998: 293).

Spomenuli smo ranije Smithove četiri komponente za stvaranje zapadnih nacija. Četvrti smo element modificirali i nazvali ga *zajednička ruralna kultura i svjetonazor*. Pod tim podrazumijevamo vanjske, jasno vidljive, znakove u seoskoj zajednici kao što su: štokavski ikavski govor, tradicijska nošnja, vjerski, godišnji i životni običaji, točno utvrđene norme ponašanja pripadnika zajednice i sl. (Smith 1998: 25-26, 29-30). Ovaj element osobito će doći do izražaja nakon doseljenja vlaških i galicijanskih rodova koje će starosjedilačko stanovništvo (katolici, Šokci), zbog drugačijih vanjskih znakova (drugi jezik, druga vjera, druga nošnja, drugi običaji), doživljavati kao nešto tuđe, kao tijelo što remeti ustaljeni i poznati red njihove seoske zajednice. Zbog brisanja vidljive granice pod utjecajem institucija građanskoga društva (jedinstveni jezik, nestanak nošnje, unificiraju se životni običaji, dok godišnji i religijski običaji i dalje ostaju) i stvaranjem nacija, granica se pomiče na simboličku razinu. Taj je proces zahvatio seosku zajednicu početkom 20-ih godina 20. st.

Brojne dimenzije identiteta seoske zajednice pokazuju da je riječ o procesu koji se odvija kroz povijesni vremenski slijed te da se identitet seoske zajednice i njezinih pripadnika održava, mijenja i preoblikuje s obzirom na mnoge uzroke. Međutim, postoji i osjećaj pripadnosti zajednici koji je širi od obitelji i sela: regionalni i nacionalni. Kako oni ne potiru jedni druge, govorimo o višeslojnom identitetu. Dakle, ovdje možemo razlikovati razine identiteta od najužega do širega: prezime, obitelj (npr. Dikanović), dio sela (Gorljani i Doljani), selo (Kuti), regionalno brodsko područje (Posavci), u odnosu na druge gradove (Brođani), u odnosu na druge pokrajine u široj regiji (Slavonci), u odnosu na druge nacionalnosti (Hrvati) i dr. Identitet pojedinca određuje se ovisno o trenutnoj situaciji u kojoj se on nalazi (Čapo Žmegač 1998: 291-292).

Unatoč spomenutoj distanci između različitih identitetskih subjekata unutar sela, ipak se među njima odvijala komunikacija. S druge strane, komunikacija s drugim nepripadnicima vlastite vjere ili zajednice, uz suradnju na gospodarskim poslovima (trgovina, razmjena unutar sela, pomoć u poslovima), odvijala se najčešće na vjerskome području. Primjerice, sve donedavno pripadnici seoskih i vjerskih zajednica međusobno su dolazili u dodir svake godine na blagdan Velike Gospe, točnije 14. i 15. kolovoza kod katoličke crkve sv. Marije u Kloštru pokraj Kobaša. Uz katolike bi na hodočašće za blagdan Velike Gospe dolazili muslimani i strugali kamen s crkve koji bi sa sobom ponijeli kući (Čapo Žmegač 1998: 295). Pravoslavni bi također dolazili Gospi na zavjet, kao što su i katolici hodočastili pravoslavnoj kapelici sv. Petke u brdima sjeverno od Slavonskoga Broda.

Povijesno sjećanje stanovnika seoske društvene zajednice dobilo je mitski oblik jer prenositelji toga sjećanja ne znaju što se točno dogodilo u prošlosti i na koji se način odvijalo. No njima je povijesno sjećanje važno te ga kroz predaju čuvaju kao zajedničku vrijednost. Čuvanjem predaje o zajedničkoj prošlosti njihova se zajednica homogenizira. Stanovnici se osjećaju pripadnicima seoske zajednice, a njihov osjećaj poprima gotovo religijska svojstva. Naime, riječ je o područjima na kojima su živjeli i njihovi preci, stoga oni njemu pripadaju više nego itko. Kada pripadnici ove zajednice napuste područje gdje postoji zajednica u kojoj su rođeni, ako odluče živjeti izvan zemlje ili u urbanoj sredini, velik je dio njih i dalje ipak povezan sa zajednicom iz koje potječe. I njihovi potomci u prvoj generaciji rado dolaze u mjesto odakle su im roditelji. Za zajednicu su vezani, makar samo na simboličkoj razini. Razlog tomu vjerojatno je nedostatak novoga i dovoljno čvrstog identiteta u urbanim sredinama kojim bi se mogla nadomjestiti potreba za snažnom pripadnošću seoskoj zajednici odnosno skupini. Međutim, potomci doseljenih novih stanovnika Vlaha i Galicijana rijetko su kada spominjali predaju o doseljenju i postanku mjesta, vjerojatno zbog svježega povijesnog pamćenja o njihovu prijašnjem prebivalištu. Ipak, ispitujući neke kazivače iz galicijanskih rodova, saznajemo da i oni imaju svoju predaju o doseljenju, koja živi usporedno s predajom koju smo prikazali.

Usporedimo li seosku društvenu zajednicu s nacijom, onda ima elemente nacije jer ima i pripadnike različita podrijetla, ali ima i elemente etnije. Tako će oni koji odlaze iz seoske zajednice neko vrijeme imati povijesno sjećanje i simboličan odnos prema području s kojega potječu, a takav odnos postoji i kad je riječ o etnijama (Smith 1998: 68).

Identitet seoske zajednice postoji radi stvaranja osjećaja besmrtnosti (vječnosti, trajnosti) te zajednice. Sjećajući se svojih predaka i prenoseći to sjećanje na djecu, stvara se ozračje, odnosno duh zajednice kojim se osigurava njezina budućnost. Naime, upravo se rađanjem novih generacija produžuje postojanje zajednice i stvara vjera u potrebu njezina očuvanja. Stanovnici zajednice imaju osjećaj dostojanstva jer joj pripadaju, a taj im osjećaj stalno otvara različite mogućnosti osobne obnove. Obnavljanje odnosa prema zajednici moguće je u svakom trenutku jer se slavna prošlost zajednice neprestano predstavlja, a pri tome se pokazuju najraznovrsniji sadržaji iz prošlosti koji stoje na raspolaganju u određenoj situaciji. Od istinitosti sadržaja, koja uopće nije važna, bitnija je uvjerljivost načina na koji se taj sadržaj tumači. Identitet zajednice očituje se u idealu bratstva. No taj ideal ne postoji samo zato što su članovi zajednice i stvarno obiteljski povezani nego i zato što se na simboličkoj razini članovi seoske zajednice osjećaju kao jedna velika obitelj.

„Nemaš ti u brodskoj općini složnijeg sela (od Kuta), a danas nije ono što je bilo, al još i danas prednjače Kuti po svemu. Radne akcije i pomoć jedan drugome. Zbilja prednjače sto posto od ovi drugi sela." S.D. (1943.) M

Jačanju osjećaja bratstva pridonose propisani obredi i ceremonije: mjesne svetkovine, proslave mjesnih udruga, različiti kulturni elementi koji služe kao simboli (npr. izraz „Sidi, pa jidi iz bile zdile, biloga mlika." – rugalica svih susjednih seoskih zajednica) i dr. Ceremonije i simboli ključni su za trajnost identiteta seoske zajednice jer povezuju individualni identitet s kolektivnim. U ovoj seoskoj zajednici uočljivo je sjećanje na lijepu prošlost kada su ljudi bili složniji nego što su danas (usp. Smith 1998: 248-254).

„Još su uvijek jedinstveni nego drugi, ali nije više košto je nekad bilo. Onda je bilo i više naroda i više se pomago." I. D. (1933.) M

6. Završna razmatranja

Nakraju možemo zaključiti da su mnogi identiteti koji se susreću u seoskoj zajednici (pojedinačni, obiteljski, unutarseoski, seoski, župni, mikroregionalni, regionalni, subetnički, etnički) posljedica mnoštva različitih čimbenika na pojedince i sve članove istraživane zajednicu. Prije svega to su povijesni, jezični i socioantropološki čimbenici.

Identitet istraživane skupine, promatran u povijesnome smislu, pokazuje da se (subetnički, regionalni, seoski i dr.) identiteti izgrađuju u dugotrajnome povijesnom procesu. To je subjektivan proces izveden na temelju objektivnoga povijesnog fundusa. Osobito je važno povijesno sjećanje i prijenos povijesnog iskustva mladim naraštajima, što je jedan od bitnih i nezaobilaznih elemenata u nastanku identiteta u dugotrajnome povijesnom procesu. Analiza povijesnih primjera iz Slavonije jasno je očitovala identitete među različitim vjerskim, etničkim i regionalnim skupinama, što dokazuje kako postojanje nekog identiteta nije odnedavni konstrukt već stalnost ljudskih zajednica.

Dijalekt je sastavni dio objektivnoga kulturnog sadržaja istraživane skupine. Skupina govori ikavskim govorom staroštokavske akcentuacije. Njen dijalekt mijenja se pod utjecajem institucija građanskoga društva i suvremenih medija, iako još uvijek opstoji. No dijalekt, koji je ipak znatno različit od standarda, počinje slabjeti i gubiti se, čime ujedno nestaje i bitna posebnost ove skupine. Danas dijalektom govore samo pripadnici starije generacije kad su među članovima svoje seoske društvene zajednice. Djeca dijalektom govore samo u razgovoru sa starijima, no tek povremeno među svojim vršnjacima unutar seoske zajednice. Uporaba dijalekta također ovisi o bliskosti s osobama s kojima se govori (roditeljima,

rođacima, susjedima). U sporazumijevanju s ljudima izvan same zajednice i stariji govornici nastoje izbjeći dijalekt i govoriti standardnim jezikom. Kad razgovaraju s nepoznatom osobom iz grada (koju smatraju i obrazovanom), dijalektalni govornici govorit će standardnim jezikom i smatrat će to dokazom svojega približavanja urbanitetu i kulturnoga otklona od ruralnosti koju karakterizira staroštokavski dijalekt.

Postanak subetničkog identiteta šokačke skupine temelji se na geografskim, društvenim, političkim i etnogenetskim faktorima. Ova skupina izgrađuje se u podunavskome (panonskom) kulturnom arealu. To je najvećim dijelom nizinski prostor s puno obradivoga tla, ispresijecan brojnim rijekama, potocima i barama, kontinentalne klime, etnički i subetnički homogen. Društveno-gospodarsku osnovicu ove skupine sve do sredine 20. stoljeća činilo je ratarstvo i stajsko stočarstvo te ribolov kao važna dopunska gospodarska grana, a tijekom zadnja tri stoljeća na tome području nije bilo znatnijih migracija.

Ova šokačka skupina ima identitet prostora, identitet mjesta, vjerski, nacionalni, generacijski i drugi. Istraživanje je pokazalo i otkrilo brojne razine i vrste identiteta koje ova uzima prema trenutnoj potrebi iz tzv. identitetskoga polja, tj. mjesta gdje se proizvoljno u svijest pojedinaca i skupine uzima neki od identiteta (unutarseoski identitet, međuseoski identitet, župni identitet, uži geografski identitet, uži regionalni identitet, identitet po djelatnosti, subetnički identitet, etnički identitet, identitet po odijevanju, jezični identitet i dr.).

Skupina koja je predmet istraživanja ima svoje subjektivne čimbenike (tzv. markere) i svoje indikatore (tzv. objektivne čimbenike identifikacije) koji su samo njeni. Tako je, primjerice, upravljanje seoskom društvenom zajednicom specifično i svojstveno skupini na njezin osebujan način, a unutar te zajednice rješavaju se problemi koji se tiču samo nje. Nadalje, način sklapanja brakova i u prošlosti je bio i danas jest u toj skupini njezina posebnost. Izbor budućega bračnog partnera slijedi nepisana pravila koja se odnose na to odakle ga, iz koje skupine, treba birati.

Skupinu određuje njena pripadnost prostoru – selu. Subjektivna pripadnost lokalnoj zajednici koju određuju markeri prelazi te okvire i stvara zamišljene granice utemeljene na jedva primjetnim i beznačajnim razlikama. Ova skupina čvrstu granicu stvara prema šokačkoj skupini u najbližem selu. S onima udaljenijima iza toga sela granica je slaba, dok je s udaljenim, ali susjednim selima, granica opet čvršća, no puno slabija nego prema najbližem susjednom selu. Iako ta zajednica u sebi ima pripadnike drugih etničkih skupina, to za određivanje granice prema vlastitoj subetničkoj skupini nije važno. Tek na upit jesu li svi pripadnici njihove seoske društvene zajednice jednaki, ispitanici navode razliku (distinkciju). Naime, distinkcija se temelji na religiji kao osnovi, a tek onda na etničnosti. Unatoč čvrstoj

granici prema šokačkim susjednim seoskim zajednicama, ženidbene se veze radije sklapaju s njima nego s pripadnicima drugih etničkih skupina u svojoj društvenoj zajednici (selu). Prvi je i najpoželjniji izbor ženidbenoga druga upravo iz njihove vlastite subetničke skupine. Zatim slijedi pripadnik njihove nacionalne zajednice, a zatim pripadnik druge nacije, ali iste religije. Potom kao manje poželjni bračni partneri dolaze u obzir pripadnici grkokatoličke vjeroispovijesti, a vrlo rijetko u obzir dolaze pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti. Važnost je izbora bračnoga partnera iz svoje subetničke skupine uvjetovana identičnom sveukupnom kulturom. Naime, pripadnost istoj religijskoj skupini, običaji i govor omogućuju najveću bliskost, a bliskost je preduvjet sklada, što je najvažnije za brak u društvenoj zajednici u kojoj je obitelj još uvijek temeljni i najvažniji cilj života pojedinaca.

Tradicija i tradicionalni elementi kulture, što se vidi iz iskaza ispitanika, još su uvijek prisutni bez obzira na to što je ispitivanje provedeno na početku 21. stoljeća. Drugim riječima, skupina pripada predmodernim društvima s obzirom na mnoge elemente, a njen je identitet određen rođenjem i mjestom življenja. Ipak, način života ove skupine istodobno je pod stalnim utjecajem modernoga društva, tako da pojedinac ima prostora za samoizgradnju i samodefiniranje samoga sebe. Pojedinci svoj identitet mogu stalno revidirati, i to uz pomoć novih spoznaja koje neprestano pristižu iz tzv. vanjskoga svijeta, odnosno aktivnim odnosom prema okolini i vrijednostima. No taj utjecaj modernoga društva nije jednako snažno zahvatio različite naraštaje ove skupine. Kako je proces napuštanja tradicionalnih kulturnih vrijednosti proces duga trajanja, mlađi naraštaji iz ove zajednice prihvaćaju kulturu i vrijednosti modernoga, urbanog društva, potiskujući tradicionalnu kulturu i vrijednosti u gradnji vlastitog identiteta. Srednji, a osobito stariji naraštaj još je svojim temeljnim identitetom određen tradicionalnim kulturnim vrijednostima. Vidimo identitetsku heterogenost među generacijama u skupinama u kojima se isprepliće tradicionalno i moderno. Pripadnici ove skupine istodobno su *nositelji* i *graditelji* kulture. Uz to, oni istodobno u sebi sadrže predmoderne i moderne kulturne vrijednosti u stalnom procesu izmjene.

Svakako da pripadnici ove skupine, prije svega na razini pojedinca, subjektivno pridaju značenja svakomu kulturnom elementu i simbolu koji koriste kao sadržaj u dinamičkome procesu identifikacije i time grade kulturu i svoj identitet. No, oni taj sadržaj uzimaju iz kulturne riznice prošlosti svoje obitelji i svoje skupine, zatim iz riznice svoje osobne prošlosti i dodira sa svakodnevnim vanjskim izvorima kulturne građe. U toj interakciji prošloga i sadašnjega pojedinac i skupina izgrađuju, održavaju i mijenjaju svoj identitet. Nema sumnje da su oni još uvijek i nositelji kulture, a iz prošlosti i tradicije uzimaju elemente (sadržaj kulture) prema potrebi i stvaraju svoj identitet. Ako bismo, primjerice, navedenu skupinu proma-

trali samo u kontekstu graditelja kulture – sinkronijski, tada bi nedorečenim i bez odgovora ostalo pitanje gdje se, kako i zašto oblikovao kulturni sadržaj za njezinu posebnost.

Nadalje, središnje mjesto u kojem je dolazilo do promjene identiteta bila bi obitelj. Različita individualna iskustva pojedinaca u obitelji stvaraju različitu individualnu kulturu pojedinaca. U interakciji s drugim članovima obitelji nastaje i mijenja se identitet. U našem se primjeru radi o subetničkoj skupini koju prije svega određuje ruralnost, odnosno seoska društvena zajednica kao bitan element njena identiteta. Koliko se god pojedinci mijenjali i stjecali različita iskustva te time mijenjali svoju individualnu kulturu, njihova se subetnička pripadnost skupini nije promijenila. Subetnički identitet ostaje nepromijenjen. Naime, u subetničkoj skupini, odnosno u seoskoj društvenoj zajednici u kojoj se ta skupina nalazi, obitelj je i dalje vrlo velik i snažan čimbenik u održavanju subetničkog identiteta. Predajom se prenosilo podrijetlo svih prezimena, i to uz objašnjenje o prijašnjoj pripadnosti nekoj drugoj regionalnoj ili subetničkoj skupini, dakako ako je takve pripadnosti bilo. Istraživana subetnička skupina svoj identitet određuje prostornim (teritorijalnim) smještajem, a na taj ga način i čuva, tj. u seoskoj zajednici. Ključno je mjesto gdje se odvija stvaranje, očuvanje i mijena identiteta njena seoska zajednica.

Proces stvaranja i dinamika promjene identiteta jasno se može uočiti u identitetu seoske društvene zajednice. U početku je identitet bio ponajprije ograničen na prostornu pripadnost, a taj proces počinje u prvim godinama 18. stoljeća i traje gotovo do njegova kraja. U to se vrijeme stvara kolektivno pamćenje i svijest o vlastitome postojanju, odnosno zajedničko povijesno iskustvo koje daje osjećaj pripadnosti zajednici, a ono se prenosi predajom na nove naraštaje. U 19. stoljeću mijenja se stari identitet i svijest o poimanju vremena, odnosno povijesti. Uz prostornu pripadnost, identitet sada određuje i simbolička (zamišljena) pripadnost zajednici. Prostorna dimenzija u dinamičnijem društvu nije dovoljna da bi mogla zaštititi i predstavljati vlastiti identitet, a simbolička (zamišljena) pripadnost takvome društvu postaje nužnom. Završno oblikovanje identiteta seoske zajednice događa se krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Društvena dinamika, migracijski procesi i sve bolja prometna povezanost uzroci su potiskivanja prostorne pripadnosti u drugi plan, a simbolička (zamišljena) pripadnost postaje osnovom identiteta zajednice. Taj simbolički identitet snažno podupiru državne institucije (odozgo) preko školstva, tiska i drugih medija. Identitetska granica prema *drugim* pripadnicima subetničkih i etničkih skupina unutar seoske zajednice postaje sve jasnija i čvršća, njezin prijelaz postaje sve teži. Distanca prema tim *drugima* postaje sve naglašenija, a prema nekim etničkim skupinama komunikacija i kontakt postaju sve konfliktniji.

Literatura:

Anderson, Benedict. 1990. *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma.* Zagreb: Školska knjiga.

Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Antunović, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom.* Beč.

Babić, Dragutin. 2005. „Utjecaj tranzicije i rata na oblikovanje nekih segmenata nacionalnog identiteta Hrvata i Srba (empirijsko istraživanje: bivši ratni prostori zapadne i istočne Slavonije)". *Migracijske i etničke teme* 21/3: 203–220. Zagreb.

Barth, Fredrik. 1969. „Etničke grupe i njihove granice". *Teorije o etnicitetu.* Biblioteka XX. vek, 1997: 213-259. Beograd.

Barth, Fredrik. 1994. „Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity". U *The Anthropology of Ethnicity.* Hans Vermeulen i Cora Govers, ur. Amsterdam, 11-32.

Batinić, fra Mijo. 1883. *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini* (sv. II.). Zagreb.

Benveniste, Emile. 2005. *Riječi indoeuropskih institucija.* Zagreb: Disput.

Bösendorfer, Josip. 1948. „Odakle ime Šokac?". U *Osječki zbornik* II i III. Osijek: Muzej Slavonije, 247-249.

Bušić, Katarina. s. a. *Subetnička šokačka grupa i njezin identitet u okviru hrvatskog naroda.* Zagreb: Etnografski muzej, 1-17.

Cuvaj, Antun. 1910. *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Tisak kraljevske zemaljske tiskare.

Čačić-Kumpes, Jadranka, Zlatković Winter, Jelena. 1991. „Etnički konflikt i razvoj: pogled na neka istraživanja". *Migracijske teme* 7/2: 149-165. Zagreb.

Čapo Žmegač, Jasna. 1997. „Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom". *Etnološka tribina* 20*:* 69-82. Zagreb.

Čapo Žmegač, Jasna. 1998. „Seoska društvenost – Odnosi među ljudskim zajednicama". U *Etnografija – svagdan i blagdan hrvatskoga puka.* Zagreb: Matica Hrvatska, 288-295.

Čapo Žmegač, Jasna. 2002. *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije.* Zagreb: Durieux.

Černelić, Milana, Rajković Iveta, Marijeta. 2010. „Ogled o primorskim Bunjevcima: povijesna perspektiva i identifikacijski procesi". *Studia ethnologica Croatica* 22: 283-316.

Čevapović, fra Grgur. 1823. *Catalogus observationis Minorum Provinciae S. Joannisa Capistrano*. Budim.

Ćosić Bukvin, Ivica. 2006. *Šokci u spačvansko-bosutskom međurječju*. Vrbanja.

Draganović, Krunoslav. 1938. „Izvješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katoličkog naroda u Bug., Srbiji, Srijemu i Bosni g. 1623. i 1624." U *Starine* knj. 39. Ferdo Šišić, ur. Zagreb: JAZU, 1-48.

Đaković, Branko. 2000/2001. „Reliquiae reliqiarum – mi prijašnji nismo više isti". *Studia Etnologica Croatica* 12/13: 7-19. Zagreb.

Gavazzi, Milovan. 1978. *Vrela i sudbine narodnih tradicija kroz prostore, vremena i ljude.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Grbić, Jadranka. 1990. „Upotreba materinjeg jezika i etnički identitet kod Hrvata u Mađarskoj (privatna i javna komunikacija)". *Migracijske teme* 6/3: 335-340. Zagreb.

Grbić, Jadranka. 1991. „Interakcija jezika i društvenog života. Manjinski jezik i većinsko okruženje na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj". *Etnološka tribina* 14*:* 115-123. Zagreb.

Grbić, Jadranka. 1993. „Etnicitet i razvoj. Ogled o etničkome identitetu i društvenome razvoju". *Etnološka tribina* 16: 57-72. Zagreb.

Grbić, Jadranka. 2006. „Primordijalno, esencijalno, apstraktno, imaginarno, konstruirano, sporno ili…? Modeli i pristupi istraživanju identiteta". U *Heimatmuseum: Zavičajni muzej – osnovati ili spaliti?.* Nives Ritting-Beljak, ur. Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 36-48.

Heršak, Emil. 1989. „O etnosu u prošlosti i sadašnjosti". *Migracijske teme* 5/2–3: 99-112. Zagreb.

Heršak, Emil. 1993. „Panoptikum migracija – Hrvati, hrvatski prostor i Evropa". *Migracijske teme* 9/3-4: 227-302. Zagreb.

Heršak, Emil. 1996. „Etnička teorija i neki primjeri iz Srednje Europe". *Migracijske teme* 12/4: 311-321. Zagreb.

Hranilović, Nada. 1990. „Žumberčani – subetnička skupina u Hrvata". *Migracijske teme* 6/4: 593-612. Zagreb.

Ivšić, Stjepan. 1913. „Današnji posavski govor". *Rad JAZU* 196: 124–254 (I), *Rad JAZU* 197: 9-138 (II). Zagreb.

Jambrešić, Renata. 1992. „Etnonimska analiza banijskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku". *Narodna umjetnost* 29: 219-252. Zagreb.

Kljajić, Josip. 2001. „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću". *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 6: 199-222. Osijek.

Kumpes, Josip. 1989. „O povezanosti religije i etniciteta". *Migracijske teme* 5/2-3: 191-197. Zagreb.

Lisac, Josip. 2002. „Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja". *Migracijske teme* 19/1: 7-16. Zagreb.

Marijanović, Luka. 2007. „Crkva i crkveni život Šokaca". U *Šokadija i Šokci – Podrijetlo i naseljavanje.* Biblioteka Dukat 39: 144-154. Vinkovci: Privlačica.

Marković, Mirko i Vuković, Martin. 2002. *Zagrebačka Šokadija: monografija u povodu 90. godišnjice postojanja i djelovanja Šokadije – Zagreb, društva za promicanje hrvatske kulture i baštine.* Zagreb: Šokadija.

Marks, Ljiljana. 1994. *Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: August Cesarec.

Mažuran, Ive. 1988. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine.* Osijek: JAZU.

Mažuran, Ive. 2005. *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

Mežnarić, Silva. 1987. „Jedno moguće promišljanje o naciji i etnicitetu". *Migracijske teme* 3/ 2: 131–138. Zagreb.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske, 1880. – 1991. po naseljima. Sv. 5 (1998). Zagreb: Državni zavod za statistiku RH.

Nikočević, Lidija. 2007. „Konstrukcije identiteta i muzeološka interpretacija kulture zajednica u Istri". *Etnološka tribina* 30/37: 21-28. Zagreb.

Pavičić, Stjepan. 2000. „Bosna: migracije". *Migracijske teme* 16/4: 333-357.

Pavić, fra Emerik. 1766. *Ramus viridantis olivae.* Paraphrastica et Topographia Bxposilo Prov, Bosniae Arg. – rukopis u franjevačkoj biblioteci u Đenđešu, 35-36. Budim.

Perinić, Ana. 2006. „Moliški Hrvati. Rekonstrukcija kreiranja i reprezentacije jednog etničkog identiteta". *Etnološka tribina* 29/36: 91-106. Zagreb.

Puljar, Sanja. 1999. *Promišljanje Bartha* (neobjavljeno). Zagreb.

Rem, Vladimir. 1993. *Tko su Šokci*. Vinkovci: Privlačica.

Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati. Narodni život i običaji*. Zagreb: JAZU.

Smičiklas, Tadija. 1891. *Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije – Prvi dio:Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat oslobođenja*. Zagreb: JAZU.

Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. London: Penguin.

Smith, Anthony D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX. vek.

Smith, Anthony D. 2003. *Nacionalizam i modernizam, Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Sršan, Stjepan. 1993. *Baranja*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske.

Supek, Olga. 1989. „Etnos i kultura". *Migracijske teme* 5/ 2-3: 145-153. Zagreb.

Šišić, Ferdo. 2004. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. – 1918.* Split: Marjan tisak.

Škrbić Alempijević, Nevena. 2003. „Prilozi poznavanju primorskobunjevačkog identiteta". *Senjski zbornik* 30: 425-444.

Štimac, Jelka. 1943. „Stanje i pomicanje stanovničtva sela Stupnički Kuti – Jelka Kutljanka". U *Prilozi za upoznavanje Broda i okolice*. Brod: Kulturno družtvo Berislavić.

Toldi, Zvonimir. 1994. *Nek se spominja i pamti. Život i običaji seljačkoga svita u Brockom Posavlju. Knjiga druga*. Slavonski Brod: Folklorni ansambl Broda.

Truhelka, Ćiro. 1941. *Studije o podrijetlu: etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine.* Zagreb: Izdanje Matice Hrvatske.

Zirdum, Andrija. 2001. *Počeci naselja i stanovništvo Brodskog i Gradiškog kraja 1698.–1991.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Izvori:

HR-DASB-343 – ZBIRKA MATIČNIH KNJIGA I PARICA MATIČNIH KNJIGA RIMOKATOLIČKIH ŽUPA BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE; 1858. – 1946.

Skraćeno: HR-DASB-343, Inventarni broj: 37, 38, 39, 40.

HR-DASB-140 – DRŽAVNA MJEŠOVITA PUČKA ŠKOLA U STUPNIČKIM KUTIMA – Stupnički Kuti (1830-1960); 1924. – 1944: knj. 3; 0,03 d/m; AP.

HR-HDA-883-ZBIRKA MATIČNIH KNJIGA, Matična knjiga krštenih, umrlih i vjenčanih župe Kobaš, 1725. –1789.

Župa Kobaš, Matična knjiga rođenih 1725–1725, sign. 474a
Župa Kobaš, Matična knjiga vjenčanih 1718–1718, sign. 474b
Župa Kobaš, Matična knjiga umrlih 1718–1718, sign. 474c
Župa Kobaš, Matična knjiga rođenih 1762–1762, sign. 475
Župa Kobaš, Matična knjiga vjenčanih 1762–1762, sign. 476
Župa Kobaš, Matična knjiga umrlih 1762–1762, sign. 477
Inventrani broj: 474a, 474b, 474c, 475, 476, 477.

Evidencije o državljanstvu, Ured državne uprave u Brodsko-posavskoj županiji – Matični ured (UDUB-P).

Zapisi s terenskih istraživanja u selima Kuti, Bebrina 2005. godine.

Zapisi s terenskih istraživanja u selu Kuti 2007. godine.

Zapisi s terenskih istraživanja u selu Kuti 2009. godine.

Marinko Vuković

Identity in Village Communities of the Slavonian Posavina

Summary

In the course of the scientific analysis of identity in a village community, taking into account all its levels, the mechanisms of the occurrence of identity; the ways of the construction of identity; the survival of identity in village communities; and its resistance to the impacts of global environment have become evident. Such studies in the village communities of eastern Croatia are of pronounced national importance, since the Croatian traditional culture, which is one of the basic components of national identity, is still alive there – nurtured and passed on. Their importance rises with the fact that in such rural communities lives as much as 42 % of the total population of Croatia. The paper, conceived as a case study, is based on a detailed study of the inhabitants of a village community. Identity is tackled from various aspects: historical, linguistic, culturological, psychological and sociological.

Keywords: sub-ethnical identity; local identity; Slavonian Posavina; *Šokci*.